

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

JAZYKOVÝ OBRAZ ČERTA V ČESKÝCH LIDOVÝCH POHÁDKÁCH

Vedoucí práce: Mgr. Michaela Křivancová, Ph.D.

Autor práce: Evelína Kolářová

Studijní obor: Bohemistika – Anglický jazyk a literatura

2021

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Mokrosuky, 6. května 2021

Evelína Kolářová v. r.

Na tomto místě bych ráda srdečně poděkovala Mgr. Michaele Křivancové, Ph.D., vedoucí této bakalářské práce, za cenné rady a připomínky při vedení práce a za její trpělivost, vstřícnost a ochotu vést práci na toto téma. Zároveň bych zde ráda poděkovala rodině a přátelům, kteří mě podporovali během celého studia.

ANOTACE

Tato práce z oboru etnolingvistiky si jako svůj předmět zájmu vybrala žánr české lidové pohádky. Na základě Drdova souboru České pohádky (1985) analyzuje nahlížení českých rodilých mluvčí na postavu čerta a představuje jeho jazykový obraz v českých lidových pohádkách, zejména v pojetí Jana Drdy.

V teoretické části se práce věnuje termínům z oblastí etnolingvistiky, sociologie i literární vědy. Práce zde rovněž předkládá své metodologické ukotvení v rámci lingvistického bádání. Praktická část práce je věnována korpusu excerpce utříděných do sémantických skupin a podskupin. Tento korpus je následně doplněn o fazetově uspořádané tabulky atributů.

Klíčová slova: jazykový obraz světa, čert, česká pohádka, etnolingvistika, folklór

ABSTRACT

This bachelor thesis represents the ethnolinguistic field of linguistic study, with its subject matter being the genre of Czech folk tales. This genre is analysed based on the collection of Czech folk tales titled *České pohádky* (Drda, 1985). The analysis presents the view of the world in the perspective of a Czech native speaker – the linguistic picture of the deuce / devil in Czech folk tales, particularly based on Drda's work.

The theoretical section of this thesis presents terms from the ethnolinguistic, sociological, and literary science fields of study. This section also establishes the methodology used for the purpose of this thesis in the context of linguistic research. In the practical section, the thesis presents an analysis in the form of a corpus of excerpts organised categorically by their semantic properties. This corpus serves as the starting point and allows the thesis to present tables of attributes organised by facets.

Key words: linguistic picture of the world, devil/deuce, Czech folk tales, ethnolinguistics, folklore

OBSAH

Úvod / 7

I. Teoretická část / 8

1. Etnolingvistika / 8

1.1 Náhledy etnolingvistiky / 8

1.2 Profil / 11

1.3 Stereotyp / 13

1.4 Jazykový obraz světa / 14

2. Folklór / 19

3. Pohádka / 21

3.1 Typy pohádek / 22

4. Metodologický postup / 23

4.1 Metoda sběru materiálu / 23

4.2 Metoda třídění materiálu / 24

II. Praktická část / 26

1. Korpus / 26

2. Legenda / 55

Shrnutí / 82

Seznam použitých zdrojů / 83

ÚVOD

Práce se tematicky zařazuje do etnolingvistického odvětví jazykového zkoumání, které se pohybuje i na pomezí sociologie, antropologie či kulturních studií. Teoretické ukotvení práce našla v pracích J. Bartmiňského a I. Vaňkové, kteří se zabývají pojmy etnolingvistika, profil, stereotyp a jazykový obraz světa. Zároveň se ale obrací i na práce sociologické (v případě folklóru) či literárně teoretické v části věnované pohádce jako takové.

Své zaměření našla tato práce ve folklórních textech českého národního jazyka. Pomocí analýzy českých lidových pohádek v rámci Drdova souboru České pohádky (1985) představuje sondu do vnímání světa českými rodilými mluvčími a jejich pohled na pohádkovou postavu čerta. Cílem práce je zmapovat postavu čerta v jejím jazykovém obraze a dát jí tak plastický charakter, který ji představí v komplexním světle.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Etnolingvistika

Etnolingvistika, jakožto odvětví jazykovědy zaměřené na zkoumání vztahů mezi jazykem a kulturou, se v moderní lingvistice rozvíjí ve slavistice, kde se projevuje zejména polská a ruská iniciativa, zastoupená lingvisty moskevské a lublinské školy, ale i v germanistice a v amerikanistice.¹ Její bohemistický ekvivalent se v současné době soustředí v Praze pod vedením Ireny Vaňkové.

Pro přesnější vyjádření vztahu jazyka a kultury uveďme jeho následující vyjádření pomocí spojení „kultura v jazyce.“² To pak pro etnolingvistiku představuje studium způsobu projevu kulturní zkušenosti ve významové struktuře jazyka.

1.1 Náhledy etnolingvistiky

Jazyk, jak jej chápe Irena Vaňková, představitelka současné pražské etnolingvistiky, je představen v kognitivním rámci jako „poznávání a poznání (cognition), podílí se na tom, jak světu rozumíme, jak ho kategorizujeme, jaký obraz světa si vytváříme a jak ho předáváme dál.“³ Uvádí také akcent na témata kategorizace a významu, jakožto stěžejní pro etnolingvistické studium jazyka.⁴

V porovnání se strukturalismem, stěžejním a formativním směrem pro moderní lingvistiku, se na základě rozdílného pohledu na jazyk u těchto dvou lingvistických směrů pokusíme dále osvětlit východiska etnolingvistiky pomocí filosofických východisek a charakteristických rysů.

Jako první uvádí Irena Vaňková rozdílná východiska těchto dvou směrů, co se týče realismu. Strukturalismus, zastávající obvykle stanovisko objektivního realismu, se tedy liší od

¹ BARTMIŃSKI, Jerzy. Slovanská etnolingvistika – pokus o bilanci. In: BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 21.

² VAŇKOVÁ, Irena. Etnolingvistika. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020 [cit. 2021-04-14]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ETNOLINGVISTIKA>

³ VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ, Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ a Jasňa ŠLÉDROVÁ. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 21.

⁴ Tamtéž.

pojetí pohledu na realismus v etnolingvistice, která jej vnímá z perspektivy zkušenostní, a zastává tak stanovisko zkušenostního realismu. Ten nepopírá existenci „reálného světa“, jen si je vědom relativity lidského pohledu na něj, lidské zkušenosti, našeho antropocentrismu.⁵

Relativismus chápe jako součást zkušenostního realismu, což v praxi znamená, že vše je ve vzájemných vztazích a kontextech, vše se odvíjí od našich hledisek a vše je závislé na pozorovateli a popisovateli, včetně významu.⁶

I. Vaňková zároveň vymezuje dva proudy tohoto odvětví lingvistiky, a sice směr lakoffovsko-johnsonovské kognitivní lingvistiky, zastoupené klasiky Lakoffem a Johnsonem, na straně jedné a polské bádání o povaze jazykového obrazu světa na straně druhé, pro kterou bychom mohli uvést například Bartmińského, Tokarského nebo Maćkiewiczze.⁷

Jako druhé filosofické východiště považuje I. Vaňková evropskou fenomenologickou školu, zahrnující práce E. Husserla, M. Heideggera nebo J. Patočky. A právě Patočkův koncept přirozeného světa tvoří zásadní paralelu mezi integrálními myšlenkami kognitivismu a kulturně orientovaným zkoumáním jazyka. Dokonce se zdá, že pojem přirozeného světa, jak jej definuje Patočka, se zdá být korelátém pojmu jazykový obraz světa, který tvoří základní veličinu etnolingvistického chápání jazyka. Dále I. Vaňková vyzdvihuje další paralely mezi kognitivně-kulturním chápáním jazyka a fenomenologií, a sice akcentaci těla a subjektivní tělesnosti jako fundamentálního článku lidského ukotvení ve světě nebo vyzdvižení společenskosti, transcendence k druhému pomocí dialogu s ním či důraz na skutečnost, že „vidím svět skrze jazyk.“⁸

Charakteristickým rysem kognitivně orientované lingvistiky je mimo jiné fakt, že jazyk je zde spjat s konceptuálním systémem, přičemž někdy se dokonce za konceptuální systém sám považuje, nebo se jazyk chápe jako obraz, interpretace světa, pokud se ke kognitivnímu přístupu připojí aspekty kulturní.⁹

Ve srovnání se strukturalismem a v rámci saussurovského pojetí jazyka jako systému a jeho tří základních pojmů je kognitivní a kulturně orientované zkoumání nejbližší právě pojmu

⁵ VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ, Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ a Jasňa ŠLÉDROVÁ. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 24.

⁶ Tamtéž, s. 25.

⁷ Tamtéž.

⁸ Tamtéž, s. 26.

⁹ Tamtéž, s. 27.

langage-řeč.¹⁰ Co se týče sémické, komponentiální analýzy, kognitivně-kulturní zkoumání jazyka akcentuje především konotace, které strukturalismus považuje za okrajové aspekty významu. Je třeba dodat, že kognitivní a kulturní lingvistika respektuje denotaci a její využití v určitých případech potřeby, akcentuje ovšem důležitost právě těchto kognitivních a kulturních aspektů významu, které mohou nést jeho podstatnou část. A konečně, strukturalistickou dichotomií synchronního a diachronního zkoumání jazyka kognitivní lingvistika chápe spíše jako dva komplementární směry, které vzájemně propojuje ve svých zkoumáních.¹¹

Centrum pozornosti kognitivně-kulturní lingvistiky tvoří slovní zásoba, a to včetně frazeologie. Rozhodujícím faktorem je zde široce založené zkoumání významu, které zohledňuje i postavení jednotlivých členů v rámci jazykového obrazu světa. Přitom je akcentována sémantická dimenze a zdůrazňuje se její neoddělitelnost od dimenze pragmatické.¹²

Jako základní metodu kognitivně-kulturního pojetí lingvistiky chápeme interpretativní hledisko uplatňované při zkoumání jazyka. Toto hledisko se soustředí na prostupnost hranic mezi jevy a plynulé přechody mezi kategoriemi vidí jako podstatnou a imanentní vlastnost jazyka. K nacházení nových souvislostí užívá toto hledisko právě především interpretaci, a to včetně interpretace netypických a přechodových jevů.¹³

Cílem zkoumání je pak pro kognitivně-kulturní lingvistiku vytvoření kognitivní definice. Tato definice zprostředkovává, jak je daný pojem fixován v jazyce každodenního užívání. Jedná se o definici obsáhlou, tedy takovou, která není založená na taxonomickém vymezení pojmů (ve kterém jde pouze o vymezení nezbytně nutné – genus proximum a differentia specifica). Zahrnuje tedy všechny rysy, které jsou uloženy v jazyce ve vzájemných vztazích, zejména pak konotace. Uspořádání se děje na kategoriálním principu s využitím

¹⁰ VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ, Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ a Jasňa ŠLÉDROVÁ. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 27.

¹¹ Tamtéž, s. 28.

¹² Tamtéž, s. 30.

¹³ Tamtéž, s. 31.

fazet. V centru takové definice stojí prototyp, přičemž pro různé typy hesel a různé jazyky jsou skladba a uspořádání fazet rozdílné.¹⁴

Na závěr ještě uvedeme základní směry v kognitivní lingvistice, tak, jak jsou vymezeny v monografii *Co na srdci, to na jazyku* (Vaňková, Nebeská, Saicová Římalová, Šlédrová, 2005): tedy tři základní skupiny výzkumné činnosti, které bychom měli chápat jako vzájemně kompatibilní.

První skupina kognitivistických badatelů se soustředí na modelování vybraných jevů mozku, jejich organizaci a fungování. Neurolingvistika zkoumá mozek a neuronové sítě ve vztahu k fungování jazyka. Výzkumy staví jazyk do souvislosti s teorií umělé inteligence, popřípadě s dalšími neurovědami. Řadu z takových výzkumných bádání propojuje tzv. počítačová metafora, která o procesech v lidské mysli uvažuje v rámci počítačového pojmosloví.¹⁵

Druhá skupina kognitivně orientovaného bádání má blízko ke kognitivní psychologii a psycholingvistice, neboť systematicky mapuje, co jazyk vypovídá o různých aspektech lidské mysli. Vedoucí představitelé kognitivní lingvistiky – G. Lakoff a M. Johnson – akcentují lidskou zkušenost a zkoumají jazykové univerzálie.¹⁶

Třetí skupina klade důraz především na sociální a kulturní aspekt oné univerzální báze založené na lidské tělesnosti a antropocentrismu. Jde zde zejména o sdílení a paměť. Tato skupina vychází z myšlenek jazykového relativismu a její výzkumy směřují k rekonstrukci jazykových obrazů světa. Příkladem takovýchto výzkumů je např. současná polská etnolingvistika v podání Bartmińského nebo také kulturní lingvistika v Anusiewiczově pojetí.¹⁷

1.2 Profil

Etnolingvistika se zaměřuje na vztah jazyka a kultury, a musí tedy odpovědět na otázku, jak je mimojazyková zkušenost vnímána v jazyce určitého společenství, čehož dosáhne, pokud

¹⁴ VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ, Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ a Jasňa ŠLÉDROVÁ. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 31.

¹⁵ Tamtéž, s. 35.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž.

vytvoří jazykově-kulturní portrét heslového předmětu, ze kterého by bylo patrné, jak daný objekt vnímá typický představitel dané kultury.¹⁸

Množství a struktura charakterizačních rysů musí být dána charakterem předmětu, proto je potřeba upustit od taxonomického modelu definice, zahrnujícího jen nezbytně nutné rysy. Cílem je tedy definice kognitivní (o níž bylo řečeno více dříve), která má být jazykovým portrétem předmětu. Jazykového obrazu předmětu pak lexikograf dosáhne, zohlední-li, jaké vlastnosti předmětu jsou v jazyce ustáleny, kterých aspektů předmětu se týkají a jak jsou tyto aspekty zohledněny v konkrétních charakteristikách, přičemž zároveň je třeba stanovit, jaké kulturní činitele mají vliv na specificky takovéto zobrazení předmětu. Těmito činiteli jsou znalosti o světě, typ racionality, hodnotový systém a perspektiva nahlížení na určitý předmět. Tyto činitele spoluutvářejí interpretační rámec slova a výsledkem jejich působení vznikne určité pojetí předmětu, tedy jeho profil.¹⁹

Různé profily spojené s daným pojmem na základě zmíněných činitelů pak neznamenají různé významy, ale pouze různé způsoby organizace sémantického obsahu v rámci základního významu. Zkoumáním profilů pak etnolingvistika směřuje k interpretační formuli, jež je základem kognitivní definice.²⁰

Profilování předmětu je specifické v případě jeho přechodu mezi kategoriemi typu a jednotlivých exemplářů. Jako příklad pak Jerzy Bartmiński ve své stati O profilování pojmů (2016) uvádí buk jako typ a verbovní buk jako konkrétní exemplář tohoto typu.²¹

Zároveň je třeba brát v potaz, že druhové, partonomické a funkční pojmy jsou vytvářeny rozdílně a že tedy musí být definovány na základě rozdílných schémat, a to tak, že se uplatní kategorie „druh věci“, „část něčeho“ a „věc vytvořená k nějakému účelu.“²²

Kognitivní struktura také podléhá určité variantnosti, ergo, jedna z podmínek profilování vyplyne z možnosti různé kategorizace předmětu, což v praxi znamená jeho různé zapojování do odlišných tříd.²³

¹⁸ BARTMIŃSKI, Jerzy. O profilování pojmů. In: BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 93.

¹⁹ Tamtéž, s. 94.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž, s. 96.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž.

1.3 Stereotyp

Stereotyp jako pojem úzce souvisí s pojmem *profil*. Podstatu stereotypu se snaží najít výzkumné oblasti sociologické, psychologické a jazykově-filozofické. Odpovědi na ně se tedy různí v závislosti na perspektivě zkoumání.²⁴

Jako příklady výzkumných realizací můžeme uvést například stanovisko Adama Schaffa nebo stanovisko Uty Quasthoffové.

Polské lingvistické zkoumání stereotypu přichází se dvěma trendy. Jedná se spíše o dvě badatelské tendence, které se zaměřují na stereotyp buďto ve vztahu k formální, nebo k významové poloze jazyka. Obě tyto tendence pak počítají s neoddělitelnou podstatou jazyka v rámci formy a jejího obsahu.²⁵

První tendence v polském výzkumu zaměřená na formu se uplatňuje v oblasti frazeologického bádání. K této skupině badatelů se řadí například Stanisław Skorupka, který popisuje spojení výrazů z hlediska míry těsnosti jejich spojení a který přichází s pojmem tzv. *fixované stereotypové kombinace*, která ještě nevykazuje zvláštní samostatný význam.²⁶

Druhá tendence polské etnolingvistiky se orientuje sémanticky. Toto pojetí stereotypu koresponduje s jeho pojetím v sociologii a sociální psychologii. Jako představitele tohoto směru bádání můžeme uvést například Waleryho Pisareka nebo Krystynu Pisarkowou. Práce těchto dvou badatelů položily základ lingvistického zkoumání stereotypu v Polsku. Sémantické výzkumy se v Polsku zasloužily také o vznik Slovníku lidových stereotypů a symbolů (1996–2013), jehož zkušební svazek vyšel již v roce 1980 pod vedením J. Bartmińskiego.²⁷

Za současného otce stereotypu bývá považován Hillary Putnam. Jeho pojetí stereotypu má tu výhodu, že umožňuje zapojit stereotyp do kontextu reference (jejíž pojetí zachycuje současná jazykovědná sémantika). Stereotyp Putnam chápe jako „konvenční (často negativní), někdy velmi nepřesný obraz toho, jak nějaké *x* vypadá, jak se projevuje, jak jest.“²⁸

Tuto definici pak Putnam vztahuje k běžné mluvě (*ordinary parlance*). Souhrn vlastností se nevztahuje ke všem exemplářům dané třídy, pouze k případům typickým, které

²⁴ BARTMIŃSKI, Jerzy. Stereotyp jako předmět lingvistiky. In: BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 61.

²⁵ Tamtéž, s. 70.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž, s. 71.

²⁸ Tamtéž, s. 72.

uživatelé jazyka považují za „normální“. Takto chápaný stereotyp Putnam pokládá za lingvisticky relevantní fenomén a zahrnuje ho do popisu lexikálního významu.²⁹

J. Bartmiński stereotyp definuje jako „stabilizované, tzn. reprodukované ... spojení významů, které je fixováno v kolektivní paměti na té úrovni konkrétnosti, které odpovídají lexémy.“ Zároveň také představuje tři varianty stereotypu, lišící se obsahem a formálním vyjádřením. Jsou to *topoi*, formule a idiomy.³⁰

Topoi (sg. *topos*) jsou definovány jako „stabilizovaná spojení čistě sémantických jednotek, jímž dosud neodpovídá žádná určitá (stabilní) forma verbalizace.“³¹

Formule Bartmiński definuje jako „stabilizovaná sémantická spojení, u nichž je však ustálena zároveň i jejich formální podoba.“³²

Idiomy dle Bartmińského výkladu definujeme jako „kombinace stabilizované čistě formálně, jejichž sémantická motivace není pro současné uživatele průhledná.“³³

1.4 Jazykový obraz světa

Jako základní pojem považuje etnolingvistika *jazykový obraz světa*. Tento pojem se začal používat přibližně v polovině 80. let v polských lingvistických pracích z Lublinu. Odsud se pak rozšířil do polské lingvistiky.³⁴

Pojem *jazykový obraz světa* s sebou nese i specifické chápání jazyka a myšlení o něm, k němuž směřoval už obrat světového lingvistického přístupu od systému ke komunikaci. Centrem pozornosti se najednou stává sémantika, a to včetně jejich přesahů do domény pragmatické.³⁵

²⁹ BARTMIŃSKI, Jerzy. Stereotyp jako předmět lingvistiky. In: BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 72.

³⁰ Tamtéž, s. 74.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž, s. 75.

³³ Tamtéž.

³⁴ VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ, Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ a Jasňa ŠLÉDROVÁ. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 46.

³⁵ Tamtéž.

Zároveň se v této souvislosti hovoří o změně paradigmatu, v jehož středu je nyní člověk – člověk hledající své místo ve světě, člověk jako součást určitého kulturně-komunikačního společenství.³⁶

Jazykový obraz světa označuje R. Grzegorzycykowa jako centrální pojem polské kognitivní lingvistiky, která jím rozvíjí a doplňuje americký kognitivismus v podání Lakoffově a Johnsonově. Důraz na individuální lidskou zkušenost se zde posouvá směrem ke kolektivně sdílené zkušenosti a jazyk se začíná chápat jako kulturní a antropologický fenomén (zároveň bychom mohli dodat i sémiotický). Každý jazyk podává specifickou interpretaci světa, vlastní a sdílenou jistým společenstvím.³⁷

Kulturní sémiotika M. J. Lotmana a tartuská škola chápe jazyk podobně, tedy jako modelující systém světa. Používají ale šířeji pojaté hledisko sémiotické, v němž ovšem přirozený jazyk hraje dominantní roli a ve vztahu k ostatním kódům představuje tzv. primární modelující systém.³⁸

Pojem *jazykový obraz světa* či jeho přibližné ekvivalenty (*Sprachliches Weltbild – view of the world*) se však již objevovaly v dřívějších dobách. V této souvislosti se hovoří o dvou proudech, jež současní představitelé této teorie o jazyce považují za své předchůdce.³⁹

Prvním z těchto proudů je proud německé romantické filosofie jazyka z 19. a 20. století, zastoupený zejména pracemi Wilhelma Humboldta. Již na konci 18. století v době preromantismu však J. G. Herder formuluje základní postuláty takovéto filosofie. Herderova myšlenka se zároveň stala jedním ze základů evropského romantismu a stála např. také u zrodu českého národního obrození.⁴⁰

Wilhelm Humboldt a jeho zásadní myšlenka koncepce jazyka vychází z předpokladu, že každý přirozený jazyk obsahuje specifický pohled na svět (*Weltansicht*) a že jazyk je obrazem světa (*Sprachliches Weltbild*) sdíleným v rámci daného společenství (národa), a představuje tak jeho kolektivní zkušenost. Tato myšlenka si později našla další německé příznivce, a dokonce pokračovatele v neohumboldtismu. Mezi nejvýznamnější představitele tohoto nového filosofického směru odkazujícího k Humboldtově koncepci jazyka jsou např. L.

³⁶ VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ, Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ a Jasňa ŠLÉDROVÁ. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 47.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž, s. 48.

⁴⁰ Tamtéž, s. 48.

Weisgerber nebo H. Gipper. Tento směr také více či méně inspiroval i řadu dalších myslitelů – např. K. Vosslera nebo R. Meringera.⁴¹

V této souvislosti zmíníme také E. Cassirera, který přichází s východiskem shodujícími se s dnešní kognitivistikou, neboť už na počátku 20. let 20. století akcentuje zakořeněnost abstraktního myšlení a jazyka v lidsky prožívané tělesnosti a prostorovosti.⁴²

Druhý proud myšlení o jazyce v podobných souvislostech představuje proud americké jazykové filosofie rozvíjený badateli E. Sapirem a B. J. Whorfem. Jejich vlastní etnologické a antropologické zkoumání přichází s pojmem *view of the world* nebo také se známou Sapir-Whorfovou hypotézou, která představuje myšlenky jazykového determinismu a jazykového relativismu, jež je umírněnější verzí myšlenky deterministické, ve které mateřský jazyk přímo determinuje lidské vnímání světa.⁴³

Kognitivistický postulát vyjadřující, že každý jazyk představuje jinou interpretaci světa vyústil v často zmiňovanou myšlenku brýlí mateřského jazyka, jež máme stále nasazeny, aniž si to uvědomujeme, a jež ovlivňují naše vnímání světa. Těchto brýlí ovšem můžeme vlastnit vícero, máme-li dar vlastní bilingvním osobám, které tyto brýle mohou střídát.⁴⁴

Jakožto zástupci rodu homo sapiens máme ovšem biologickou dispozici vlastnit také oči, což nás jako druh spojuje a konstituuje tak naše lidství a to, co je univerzální a možné objevit ve všech jazycích. Tuto hypotézu uvádí do praxe snaha najít jazykové univerzálie. Kognitivisty ovšem, kromě již zmíněných očí, zajímají také ony brýle.⁴⁵

Při porovnávání jazykových obrazů světa je třeba zohlednit jak to, čím jsou tyto obrazy rozdílné (což je podmíněno různými kulturně-sociálními podmínkami a rozdílnou zkušeností daného společenství), tak i to, čím jsou si podobné (což je zastoupeno faktory obecně lidskými, jakými jsou lidská tělesnost a prožitek prostoru, antropocentrismus, metaforická konceptualizace světa a základní způsoby kategorizace). Rozdílnosti vnímají výzkumy v této oblasti zejména na povrchu, v oblasti strukturace skutečnosti a jejího popisu a hodnocení,

⁴¹ VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ, Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ a Jasňa ŠLÉDROVÁ. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 48.

⁴² Tamtéž, s. 49.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž, s. 49–50.

⁴⁵ Tamtéž, s. 50.

zatímco podobnost jazykových obrazů se týká hlubších struktur našeho myšlení, jako jsou např. konceptuální schémata založená tělesně a prostorově.⁴⁶

Z různých definic jazykového obrazu světa zmíníme některé následující:

Jazykový obraz světa je „v jazyce uložená interpretace skutečnosti, kterou je možno chápat jako souhrn soudů o světě. Mohou to být soudy buď ustálené v samém jazyce, v jeho gramatických formách, ve slovníku, ve fixovaných textech (např. v příslovích), nebo jazykovými formami a texty pouze implikované.“⁴⁷

R. Grzegorzczkova jazykový obraz definuje jako „... způsob chápání světa (jeho percepce a konceptualizace), který lze vyčíst z jazykových faktů, tj. z flektivních a derivačních zákonitostí jazyka, z frazeologie, synonymických skupin, svědčících o svébytné kategorizaci světa, a konečně i z konotací a stereotypů spjatých s pojmenovanými objekty.“⁴⁸

Jako vlastnosti jazykového obrazu světa považujeme následující:

a) heterogenost. Pracujeme s nehomogeností, jelikož jazykový obraz světa považujeme za mnohvrstevnatý, komplikovaný a někdy i vnitřně rozporný jazykovědný fenomén, který má řadu rovin a pater a který je rozrůzněný jak teritoriálně (pomocí dialektů), tak sociálně (v případě profesní mluvy a slangu) i stylově a podle sfér komunikace.⁴⁹

b) dynamičnost. V průběhu dějinného vývoje se jazykový obraz světa proměňuje, je tedy stále v pohybu. Jeho základ však zůstává neměnný. Změny se dějí i v souvislosti kontaktu s jinými jazyky. Média a reklama se rovněž snaží modifikovat podobu jazykového obrazu světa.⁵⁰

c) výběrovost. Jazykový obraz světa má tuto imanentní vlastnost, jelikož na vybrané aspekty skutečnosti obrací pozornost a jiné aspekty naopak pomíjí, přičemž tato výběrovost se promítá i do způsobu kategorizace a liší se v různých jazycích.⁵¹

d) axiologičnost. Jelikož člověk vnímá skutečnost pomocí různých hodnot, je i jazykový obraz světa nutně prostoupen hodnocením, přičemž nejvyšší hodnotu zde představuje

⁴⁶ VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ, Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ a Jasňa ŠLÉDROVÁ. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 50.

⁴⁷ Tamtéž, s. 51–52.

⁴⁸ Tamtéž, s. 52.

⁴⁹ Tamtéž, s. 52–53.

⁵⁰ Tamtéž, s. 53.

⁵¹ Tamtéž, s. 54.

člověk a lidskost. V rámci této hodnoty se pak konstituují základní opozice mé, naše, vlastní versus cizí, jiné, nevlastní (tj. „já“, „my“ versus „oni“).⁵²

e) integrálnost a kontextuálnost. Jen těžko a nepřesně bychom určovali rozdíly mezi slovníkovou definicí (jazykovou) a mimojazykovou reflexí daného pojmu (encyklopedickou, vědeckou, teoretickou). Další typ nazření skutečnosti je praktické, pragmatické hledisko. I toto se mísí s ostatními dvěma hledisky, přičemž jako centrální vnímáme praktický a pragmatický vztah. Jazykový obraz světa je typický svou orientací na jednání a chování a na přirozený svět. Toto antropocentricky orientované hledisko označujeme za zvláštní typ pragmatismu, tzv. naivní pragmatismus.⁵³

f) transcendentnost (a sebereflexe). Myšlenku, že jazyk má tendenci překračovat své meze vyslovil již P. Trost. Tato hypotéza konsekventně znamená i to, že člověk je prostřednictvím jazyka schopen překračovat své meze. Díky schopnosti žít metaforicky může člověk myslet a mluvit i o tom, co není dáno smyslovou ani tělesnou zkušeností. Transcendentní povahu jazykového obrazu světa lze doložit i na tom, že jazyk v sobě obsahuje svůj vlastní metajazyk, a je tedy schopen sám sebe reflektovat.⁵⁴

Centrem jazykového obrazu světa je přirozený jazyk, jenž koresponduje se základní lidskou zkušeností, tedy se zkušeností přirozeného světa. Přirozený jazyk zaujímá zvláštní pozici mezi ostatními rovinami jazykového obrazu světa – jedná se o první jazyk ve smyslu jeho primárního osvojení v dětství. Zároveň je to právě tento jazyk, jenž stačí k dorozumění v každodenních situacích, neboť jde o polohu jazyka, která je člověku nejbližší.⁵⁵ Jako jazyk se také uplatňuje nejčastěji a v největším množství kontextů. Jeho primárnost ale spočívá zejména v jeho ukotvení oné „elementární struktury myšlení a percepce světa, spojené s elementárními potřebami člověka v elementárních situacích jeho existence.“ Obraz světa spojen s tímto jazykem je proto „naivní“, opřený o perspektivu „prostého člověka“ a jeho „selský rozum“. V praxi to pak znamená jeho konkrétnost, antropocentrismus (a to včetně etnocentrismu), subjektivitu, subjektivní generalizaci a typizaci a přítomnost hodnocení.⁵⁶

⁵² VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ, Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ a Jasňa ŠLÉDROVÁ. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 54.

⁵³ Tamtéž, s. 54–55.

⁵⁴ Tamtéž, s. 55–56.

⁵⁵ Tamtéž, s. 56.

⁵⁶ Tamtéž, s. 57.

2. Folklór

Etnolingvistika, jak již bylo zmíněno, zkoumá jazyk a kulturu a jejich vzájemný vztah. Součástí kultury a kulturního dědictví obsaženého v jazyce je i folklór. Folklór, jakožto projev kulturních hodnot a kulturní identity uživatelů jazyka, je důležitým zdrojem etnolingvistických zkoumání, která se často obrací k etnografickým datům pro své výzkumy.

Jako hlavní předmět zájmu je folklór vztažen k etnografii a etnologii. Sociologie jej pak vnímá jako „spontánní kolekt[ivně] vytvářené, sdílené, rozvíjené a předávané slovesné, písňové, taneční a divadelní projevy způsobu života a kultury.“⁵⁷ Tyto projevy shromažďované etnografy zaznamenávají ustálené kulturní hodnoty uživatelů jazyka a jejich vnímání okolního světa, které etnolingvisté dále zkoumají při studiu daného jazykového obrazu.

Folklór je přirozeným projevem jakékoliv kolektivity, charakteristické přímou, neformální vazbou mezi jejími členy a bývá spojen s určitou lokální komunitou. Bývá jevem mezigeneračním, spojeným s místními zvyky a obyčejí. Důležitým aspektem vlastnostního spektra folklóru je především jeho způsob předávání a přijímání, jež se děje v rámci každodennosti jeho uživatelů,⁵⁸ což folklór staví do pozice korespondující s myšlenkami etnolingvistiky.

Základními znaky folklóru jsou, dle Sociologické encyklopedie Sociologického ústavu AV ČR (Uherek, 2017):

1. autorská, interpretační a recipientská kolektivnost s permanentní zpětnou vazbou, na základě níž je folklórní projev znovu a znovu dotvářen;
2. improvizovanost projevu a jeho variabilita;
3. závislost na prostředí vzniku, historické zkušenosti a kontinuitě společně sdílené kultury i na konkrétní situaci interpretace a apercepce;
4. přítomnost mimoestetických motivů i funkcí;
5. synkretičnost a estetická intencionálnost.⁵⁹

⁵⁷ UHEREK, Zdeněk. Folklór. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017–2020 [cit. 2021-04-14]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Folklór>

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž.

Folkloristika, jakožto samostatný vědní obor, se začala vyvíjet přibližně od poloviny 18. století a postupně upřesňovala a vyhraňovala pojem *folklór*. Tato disciplína se vyvíjela v těsném kontaktu zejména s literární vědou, hudební vědou, estetikou a etnografií.⁶⁰

⁶⁰ UHEREK, Zdeněk. Folklór. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017–2020 [cit. 2021-04-14]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Folklór>

3. Pohádka

Pohádka, jako oblíbený žánr lidové slovesnosti, který v rámci narativu, jenž je vlastní prozaickým textům, předkládá naivní zobrazení reality, jak je vnímáno v lidové slovesnosti, tedy s obsahem nadpřirozených elementů a s určitou samozřejmostí pohledu prostého člověka na svět, v němž se pohybuje, představuje významnou součást folklóru. Uchovávaní pohádky až do moderních dob představovalo ústní předávání mezi lidmi, které se zakládalo na ustáleném opakování.⁶¹

Přes svou vrstvu nadpřirozenosti a fikčnost pohádka představuje základní lidské touhy, etické normy a obecné pravdy.⁶² Tyto zobecnělé a ustálené formy reprezentující kulturní zakotvení uživatelů jazyka představují předmět zkoumání pro etnolingvisty a slouží k popisu jazykového obrazu světa.

Jak je navíc uvedeno ve Slovníku literární teorie Ústavu pro českou literaturu ČSAV (Vlašín, Peterka, Táborská 1984), pohádka, na rozdíl od pověsti, předkládá časově a prostorově neukotvené, a tedy rámcové, a především stereotypní zobrazení reality⁶³, jež koresponduje se základní etnolingvistickou myšlenkou hledání typického představitele.

Sémantické jádro tohoto literárního útvaru je uloženo v napětí, které je vytvořeno sledem konkrétně daných problémů, v nichž se hrdina ocitá. Charakteristické je také zdařilé vyřešení konfliktů.⁶⁴

V průběhu 19. a 20. století se pohádkou zabývala srovnávací folkloristika, jež přinesla jak obsáhlé soupisy materiálu a kategorizace (např. Polívka, Tille, Aarne), tak folkloristické teorie, z nichž zmíníme například Taylorovu teorii mytologickou.

Co se týče stylu psaní u pohádky, jedná se především o užití standardizovaného okruhu prostředků k vyjádření symbolicko-magické funkce s ohledem na plynulost textu. Užívají se zde např. ustálené vstupní a závěrečné formule či trojitě opakování.⁶⁵

V 19. století se objevil fenomén sběratelů (a někdy i spoluvůrců) lidových pohádek, z nichž bychom mohli jmenovat např. K. J. Erbena a B. Němcovou v Čechách a v Německu

⁶¹ VLAŠÍN, Štěpán, Josef PETERKA a Jiřina TÁBORSKÁ, ed. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2., rozšířené. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 281.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Tamtéž.

bratry Grimmovy. Tento fenomén přetrvával až do moderní doby a pokračoval v průběhu 20. století např. u sbírek V. Tilleho na Moravě nebo v případě J. Sacharova v Rusku.

Nejrozsáhlejším souborem pohádek je soubor Tisíc a jedna noc, pocházející z 10. století z Arábie.

Zároveň bychom mohli jmenovat skladatele umělých pohádek, mezi které patří například Ch. Perrault (Povídky mé matky Husy, 1697, Francie), H. Ch. Andersen (Dánsko), O. Wilde (Anglie), z 20. století pak A. de Saint-Exupéry a K. Čapek.⁶⁶

3.1 Typy pohádek

Pohádka, jakožto literární žánr, se dále dělí na rozličné typy dle druhu materiálu a stupně fikce.

Pohádka kouzelná (fantastická) představuje pravzor pohádky, jenž vznikl v době jednoty reálného a fantastického prvku v tehdejší vnímání společnosti. Charakteristické je pro její syžet zejména vítězství dobra nad zlem, popřípadě silnějšího nad slabším. Jako příklad uvedeme pohádku O dvanácti měsíčkách.⁶⁷

Dalším typem pohádky je pohádka zvířecí, která je charakteristická užitím zvířecího hrdiny jako hlavního nositele děje (např. v pohádce O kohoutkovi a slepičce). Tato zvířata jsou obvykle nositelé lidských vlastností, a proto se zvířecí pohádka svým alegorickým působením blíží bajce, která je ovšem žánrem literatury umělé.⁶⁸

Typ legendární pohádky představuje užití biblických postav, jako jsou například Mojžíš či Ježíš Kristus, v naivním vykreslení. Často se zde také vyskytuje líčení posmrtné cesty duší do nebe.

Posledním typem je pohádka novelistická (realistická), která je nejmladší a je blízká renesanční novele a facetii. Charakteristickými prvky tohoto typu jsou minimální užití fikce, volba prostého člověka jako hlavního hrdiny a důraz na sociální náplň, jako je tomu např. i v pohádce Chytrá horákyně.⁶⁹

⁶⁶ VLAŠÍN, Štěpán, Josef PETERKA a Jiřina TÁBORSKÁ, ed. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2., rozšířené. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 281.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Tamtéž.

4. Metodologický postup

Tato práce z oboru etnolingvistiky si jako svůj předmět zájmu vybrala z oblasti lidového úzu a lidové kultury konkrétněji žánr české lidové pohádky. Na tomto folklórním základě se pokusí vytvořit jazykový obraz typické pohádkové bytosti – čerta – v českém jazykovém prostoru.

Východiskem zkoumání je pro tuto práci monografie *Co na srdci, to na jazyku* (Vaňková, Nebeská, Saicová Římalová, Šlédrová, 2005) a text *Obraz světa ve frazeologii: K metodice analýzy a klasifikace frazeologických jednotek* (Křivancová, 2019). Do jisté míry se zároveň tato bakalářská práce opírá i o výzkumy J. Bartmińského a jeho statě *Stereotyp slunce v lidové polštině* (2016)⁷⁰ a *Polský stereotyp matky* (2016).⁷¹

Bakalářská práce se dále vyjadřuje konkrétněji k daným východiskům v kapitolách věnovaných jednotlivým fázím výzkumu.

4.1 Metoda sběru materiálu

Sběr materiálu pro praktickou aplikaci etnolingvistických postupů probíhal v oblasti českých folklórních textů. Žánr pohádek byl zkoumán konkrétně v pojetí Jana Drdy, v jeho českých pohádkách. Na základě Drdova souboru *České pohádky* (1985) bylo analyzováno nahlížení českých rodilých mluvčích na postavu čerta. Výsledkem analýzy je tedy české vnímání čerta, jeho český jazykový obraz.

Atributy postavy byly vypisovány na základě četby zmíněného souboru, a vznikla tak tabulka excerpce obsahující i jejich citaci v rámci souboru pro pozdější referenci. Takto připravený materiál následně mohl pokračovat do fáze třídění.

I. Vaňková se ve své stati *Žlutá barva v českém obrazu světa* (2005)⁷² zabývá žlutou barvou a jejím českým jazykovým obrazem. Zároveň předkládá sémantickou strukturu českého

⁷⁰ BARTMIŃSKI, Jerzy. Stereotyp slunce v lidové polštině. In: BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 99–114.

⁷¹ BARTMIŃSKI, Jerzy. Polský stereotyp matky. In: BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 115–131.

⁷² VAŇKOVÁ, Irena. Žlutá barva v českém obrazu světa. In: VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ, Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ a Jasňa ŠLÉDROVÁ. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 217–238.

lexému *žlutý* a jeho derivátů, pro jejíž vznik sesbírala materiál týkající se tohoto lexému ve třech typech zdrojů: 1) české výkladové slovníky, zejména SSJČ a PSJČ, 2) vlastní excerpcce z české poezie, beletrie a písňových textů 19. a 20. století a 3) český národní korpus (SYN₂₀₀₀).

Pro tuto bakalářskou práci je relevantní zejména sběr excerpce v pohádkových textech, neboť právě sběr materiálu folklórního charakteru tvoří první fázi našeho praktického výzkumu. Zde jsme se zaměřili na jeden soubor textů stejného charakteru (konkrétně jmenován a citován výše), ze kterého jsme materiál čerpali.

4.2 Metoda třídění materiálu

Vypsané atributy postavy čerta prošly následně fází třídění, kdy se jednotlivé atributy podrobily sémantické analýze v rámci svých excerpce v textu. Následně byly tyto atributy seskupeny do širších sémantických skupin dle významu. Výsledkem této fáze je tedy strukturovaný korpus jako přehled atributů postavy čerta.

Vlastní třídění materiálu se inspirovalo metodou navrženou M. Křivancovou ve studiích *Obraz světa ve frazeologii: K metodice analýzy a klasifikace frazeologických jednotek* (2019) a *Pojďte s námi do pohádky: Obraz pohádkových bytostí v české frazeologii* (2017). M. Křivancová se zároveň věnuje konkrétně postavě čerta ve studiích *Čertovský guláš – první část (obraz čerta v české frazeologii)* (2015) a *Čertovský guláš – druhá část (obraz čerta v české frazeologii)* (2016).

Využili jsme tuto metodu kategorizace do jednotlivých významových skupin a pomocí analýzy vypsaných atributů z první části praktického výzkumu jsme atributy roztrídili do jednotlivých skupin dle významu. Takto vznikly dvě základní skupiny excerpce, skupiny A a B. Skupina A obsahuje excerpce, které referují přímo k pohádkové postavě čerta. Takto například hodnotíme excerpce *A kdyby čerti vůbec uměli plakat, jistě by byl měl v tu chvíli plné oči slzí*, neboť se zde nachází dvě reference k postavě čerta, jak generická, tak specifická. Oproti tomu excerpce zařazené do skupiny B referují k jinému jevu či skutečnosti, nebo využívají slova „čert“ k obraznému pojmenování skutečnosti, srov. např. *čertův blázníček* (název byliny) nebo ... *lepilo se mu to na prsty jako čert*.

V průběhu analýzy excerpce a následného třídění se vydělily ještě tři další podskupiny excerpce. Podskupina A₁ obsahuje excerpce, které přímo referují k postavě čerta jako takového a také ho takto pojmenovávají. Podskupina excerpce, jež referují k postavě čerta jiným pojmenováním než slovem „čert“ dostala název A₂. Zde např. excerpce obsahující slovo „pekelník“. Podskupina excerpce, které se svým významem pojí s pohádkovou postavou čerta,

jelikož užívají slovo „peklo“ či jeho varianty pak dostala název A₃. Jako příklad uvedeme excerpce *Luciper se strašně rozzuřil, že Trepifajksl udělal peklu takovou ostudu.*

V dalším kroku sémantické analýzy pak excerpce prošly tříděním do jednotlivých sémantických tříd (popř. podtříd) v rámci odpovídajících skupin (popř. podskupin). Takto se například vydělila sémantická třída vlastnosti v rámci skupiny A₁, která zahrnuje excerpce s tímto obsahem (viz např. atribut krutost, neúprosnost).

Skupina A i její podskupiny (A₁, A₂, A₃) se podílejí na vytváření jazykového obrazu čerta díky své referenci k této postavě, zatímco skupina B nikoli.

Jak již bylo naznačeno, analýza excerpce i fáze třídění materiálu se realizovaly ex post, tzn. nebylo možné stanovit sémantické třídy předem, protože vznikaly v procesu třídění na základě výskytu.

Takto strukturovaný korpus atributů doložených na konkrétních případech (které ovšem již pro přehlednost nejsou jednotlivě citovány v rámci pohádkového souboru) dodal základ pro vytvoření přehledných tabulek atributů znázorňujících jednotlivé fazety a jejich obsah.

Fazetové uspořádání korpusu vychází z Bartmiňského pojetí významu na základě zmíněných fazet. V podstatě se jedná o pojetí významu jako drahého kamene s vybroušenými plochami – ty dohromady skládají význam, zároveň spolu sousedí a některé jsou vzájemně protilehlé.⁷³ Toto tabulkové uspořádání atributů se opírá o metodiku navrženou M. Křivancovou. Takto vydělujeme například fazetu CO DĚLÁ, která v sobě zahrnuje atributy sémantické třídy činnosti.

⁷³ VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ, Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ a Jasňa ŠLÉDROVÁ. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 248.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Následující korpus atributů představuje výsledek fází sběru a třídění materiálu. Jednotlivé atributy jsou rozděleny do dvou hlavních skupin, v nichž se dále realizují jednotlivé sémantické třídy. Představený korpus provází i doprovodné komentáře a vysvětlení v legendě. Atributy, které se přímo podílejí na jazykovém obrazu čerta, jsou dále uspořádány do tabulek, jež obsahují přehledné fazetové uspořádání jednotlivých atributů.

1. Korpus

ČERT

A) Excerptce, jež přímo referují k pohádkové postavě čerta jako takového:

A₁) Excerptce, jež přímo referují k pohádkové postavě čerta jako takového a také ho takto pojmenovávají, vykazují následující atributy, seřazené do těchto sémantických tříd:

1. vlastnosti:

1.1 je zapomenutý: *Zapomenutý čert* (Zde se jedná o titul, jenž koncizně shrnuje obsah jedné takto pojmenované pohádky o jednom čertovi, který žil zapomenut svými pekelnými soukmenovci.)

1.2 krutost, neúprošnost: *Žalobcem byl doktor Solfernus, a to byl známý ras, který hned tak nikoho z drápů nevydal.*

A teď bude muset na věky zůstat mezi tou chlupatou rotou, protože ho luciper nazpátek mezi lidi jistě nepustí.

Ani slovíčka omluvy nechtěl slyšet, a hned chudáka Matesa nařídil uvrhnout do černé d'oury, zejtra že ho bude soudit nejvyšší pekelný tribunál.

1.3 je přímý: *Trepifajksl jí dal najevo, že mu může vlézt na chlupatá záda ...* (Zde je jménem Trepifajksl označena postava čerta.)

1.4 vztek, je vzteklý: *... pln vzteku se vyškrábal na pícku ...*
„Padni na kolena, mizero čertovská, a klaň se před mou velebností,“ rozvzteklil se luciper na ubohého Matesa, který už zapomněl, co je předepsáno před knížetem pekelným.

1.5 stojí si za svým: *... pln vzteku se vyškrábal na pícku, aby bylo jasno, že si své vlastnické právo na chalupu upřít nedá ...*

1.6 mrzutost: *... a tam začal mrzutě blemcat jazykem, jak to umějí právě jenom čerti.*

1.7 troufalost: *Tak si potají umínil, že dá Matesovi znát, co je pořádná kovařina, a že jeho troufalost přede všemi zahanbí.* (Mates je jméno postavy čerta, který jej obdržel v průběhu příběhu.)

Nejspíš je to vysloužilý voják nebo koňák světem jdoucí, ale stavět se umí jako zmrzlá košile!

1.8 lítostivost: *Tak mu toho všeho přišlo líto ... že mu to div srdce neutrhlo. A kdyby čerti vůbec uměli plakat, jistě by byl měl v tu chvíli plné oči slzí. Když ten rozsudek předčítali, Mates jen lítostivě posmrkával.*

1.9 chuť k jídlu: *Plnou hubu slin, vrtěl se Trepifajksl ve svém koutku na peci ... Ale nebyl už to ten pravý, zatvrzelý truc, protože vůně houbovky mu vnikala do chřípí a odtamtud zadní cestičkou i na jazyk ... a vůbec kam jen se mohla jen vloudit a přilepit, a jako ve snu mu klouzala jícnem dolů do žaludku, takže Trepifajksl byl jako omámený.*

Div divoucí, nad těmi plnými talíři Trepifajksl pomalu zapomínal na svou čertovskou přirozenost, zvykal si na Matesa a hubu měl za chvíli paškrtnou a jazýček chlupatý.

... Trepifajksl ten den kromě tří zasmrádlých stračích vajec, kterými by pohrdla i kolčava, a kromě brouka krajníka nic v žaludku neměl, a že ta houbovka, do které bába nasbírala mladé smrže a světlohlavé májové hříbky, voněla jako nevím co: trošku po smažené cibulce a trošku po česneku, trošku po celeru, petrželce a mrkvi a trošku po zlatisté, na másle smažené jíšce.

1.10 nevlídnost: *Nikde vlídný pohled, vlídné slovíčko, to holota čertovská ani neumí!*

1.11 je pomalý: *Než se čerti vzpamatovali a přestali s rvačkou, byl neviditelný Honza ten tam.*

A než si stačil oči protřít, Honza honem lup! toho druhého.

1.12 nechť k lidskému pachu: *... a nejmladší čírtata se mu vyšklebovala, že smrdí člověčinou.*

Chvilinku nadávali, že to tu všechno zasmradila člověčina ...

1.13 lenost: *Nejdřív si povyrazil jen tu a tam ... ale pak už vynechával celé dlouhé neděle.*

... ale za chvíli ze samé lenosti se stulil na lavici a začal podřimovat, že tu hřímavici pěkně v dřimotě přečká.

Ale protože taky máloco dělal, krom lámání dříví v lese, a jinak jenom posedával nebo polehával, přece jen se silami vystačil, a ještě si v duchu lebedil, že má živobyťičko pokojné ...

A to byla zrovna Matesova nejslabší stránka, čerti jsou od přirozenosti líné kůže ...

1.14 nechuť k práci: ... a třebaže mu práce na sto honů smrděla, pospravil v chalupě rozpraskanou pícku.

1.15 zlost: Nakonec Trepifajksl upadl do zlostné dřímoty, zkroutil se do klubička a tiše vrčel jako hajného pes, když se mu zdá o zaječím bále.

1.16 vážnost mezi muži: Matesovi se udělalo ještě víc ouzko, když si vzpomněl, jakou vážnost měl mezi mužskými u kováře nebo v dalskabátské hospodě.

1.17 vypočítavost: Matesovi se hlava točila, když mu to bába vypočetla. Ale co naplat! Nějaké mužské práci se naučit musel, když chtěl být s bábou zadobře. A znova louskat šváby – to už se mu nechtělo.

1.18 stydlivost: Mates se trošku zdráhal, protože byl stydlivka, ale jinak ho to mezi lidí táhlo.

„... ty jsi taková stydlavka ...“

1.19 zimomřivost: Mates bez ocasu, ale zato v kalhotách si vykračoval po dvoře jako pán a liboval si, jak to ty jeho zimomřivé hnáty pěkně hřeje.

1.20 nedočkavost: Když navečer Mates přišel, hlavičku ztěžklou po té pěkné hodině, ale jinak celý nedočkavý ...

1.21 strach, úzkost: I podíval se Mates bolestně po bábě Plajznerce, protože dostal strach, že mu zas kalhoty vezme.

„Ma... Mates!“ zamektal ustrašeně ...

„Durmi fajte kedro, to teda jsem,“ blekotal Mates celý sinalý ...

... v Matesovi by se byl v tu ránu krve nedořezal. On dobře věděl, kolik uhodilo.

Pravda, měl strach, že mu na to v pekle přijdou.

... a očima pořád bloudil z kouta do kouta, jako by tam hledal nějaké pekelné znamení.

Matesovi zašla chuť na smetanovou omáčku s koprem, třebaže jí spořádal jindy celý kastrůlek.

Matesovi se udělalo ještě víc ouzko, když si vzpomněl, jakou vážnost měl mezi mužskými u kováře nebo v dalskabátské hospodě.

Mates vyšel na zápraží, kolena ho ani unést nemohla.

Mates se celý třásl strachy, že mu je bába ... taky sekerkou odsekne.

... ale nic naplat, ujímání Matesa nepřestávalo. Jak se smrklo, začala se v něm dušička třást, jako by ji měl bezovou.

1.22 hloupost: Chvilinku nadávali, že to tu všechno zasmradila člověčina, ale na to nepřišli, že jim Honza jak myška sedí rovnou za pecí.

Čert poslechl, částečně i proto, že byl hloupý a na to překvapení zvědavý.

Čert vyskočil, ale neviditelného Honzu nespatriil.

1.23 dělá si starosti: *Čert to dopuštění chvilinku pozoroval oknem, v starosti, aby mu voda střechu neservala ...*

1.24 zvědavost: *Čert poslechl, částečně i proto, že byl hloupý a na to překvapení zvědavý.*

„Nemá rohy! Nemá rohy!“ řehnili se čerti, kolik jen se jich do luciperovy síně natlačilo, a ještě to hlasitě sdělovali těm druhým, co museli zůstat za dveřmi.

1.25 lekavost: *Čert na lavici leknutím nadskočil.*

1.26 nutnost schovávat se před lidmi: *Bába Plajznerka byla ráda, že si vesnice na Matesa zvykla a že už ho nemusí před lidmi schovávat.*

1.27 šibalství: *Ale Mates, šibal, na to ani nemrkl, jenom čichal, jestli kovář i ve svátečních šatech voní železem.*

1.28 nesmrtelnost: *Ale celých pět paragrafů i s literami a, b, c, d mu napařili za to, že sto pětadesát let zanedbával strašecí povinnost mezi jedenáctou a dvanáctou ...*

A to byste teprve koukali, jaký ted' byl z Matesa kudrnáč, třebaže mu šlo už na osmistý rok!

A ted' bude muset na věky zůstat mezi tou chlupatou rotou, protože ho luciper nazpátek mezi lidi jistě nepustí.

„Čiko drante bastonádo, ajvej muchri kostoduro, vždyť už tě hledají sto padesát let!“

Pekelná derekce tam už dávno poslala takového obstaršího, nejmiň sedmistyletého čerta ... ale protože tam žil už léta letoucí o samotě, sám svoje pravé jméno zapomněl.

1.29 vynalézavost: *A tu Mates ... sám přišel na nápad.*

1.30 záliba ve špatnostech, v pokoušení a svádění lidí: *... čerti jsou od přirozenosti líné kůže a myslí jenom na špatnosti, na pokoušení a svádění lidí.*

„Pokoušet je?“ (Zde se jedná o otázku lucipera pro čerta, jestli hodlá pokoušet lidi na návštěvě hospody.)

Nejdřív Trepifajksla napadlo, aby skočil sedlákovi na hřbet a zvochloval ho, nebo aby naplil koním do ucha čertovskou slinu, či dokonce přistrčil pod ocas horký oblázek, ale pak si uvědomil, že sedlák taky za nic nemůže, že se jistě víc bojí baby než čerta.

1.31 dá se uplatit jídlem: *„Trepifajksl!“ vyhrkl dost ochotně čert, kterého hrála polévka v břiše.*

Div divoucí, nad těmi plnými talíři Trepifajksl pomalu zapomínal na svou čertovskou přirozenost, zvykal si na Matesa a hubu měl za chvíli paškrtnou a jazýček chlupatý.

1.32 pohrdavost, povýšenost: „*Ten dřizda může nejvíc povídat!*“ ušklíbl se *Mates* pohrdavě ...

1.24 je děsivý: „*Ma... Mates!*“ zamektal ustrašeně, a protože soudce strašně zakoulel očima ...

... a cizí myslivec se dal do takového smíchu, až Kubovi mráz na zádech naskočil.

1.25 je hodný: „*Když tys byl, Matýsku, ze všech těch mých nebožtíčků ten nejhodnější!*“

1.26 nevrlost: „*Copak chrápu?*“ zabručel *Trepifajksl* nevrle ...

1.27 bručivost: „*Copak chrápu?*“ zabručel *Trepifajksl* nevrle ...
Druhý čert na to šťouchnutí taky vyskočil, vteřinku naslouchal a pak zabručel ...

1.28 chrápe, hlasitě chrápe: „*Chrápeš, Mates!*“

V sednici byly kolem kamen dvě lavice a na každé z nich chrápal jeden čert tak hlasitě, až z toho v uších zaléhalo.

... *když tak spal za pecí, slyšel jak bába z druhého konce sednice ... volá: „... Matýsku, nechrápej tolik!“*

1.29 hodí se k bábě: „*Ale starého čerta,*“ říkávala po pravdě, „*kdopak jiný by se hodil k takové bábě, jako jsem já?*“

1.30 má nekřesťanské jméno: „*Takové nekřesťanské jméno. Hnedle jako fujtajksl!*“

1.31 neslučitelnost s lidskou společností: ... *s ním těžko může do vsi mezi lidi, aby ji zlí jazykové neroznesli.*

1.32 kulhavost, šmajdavost: ... *dole na lavici se probudil jeden čert, šmaťchavý, chlupatý a rohatý jako starý kozel.*

1.33 je mračivý: *Jen pan vrchní se mračil jako čert ...*

1.34 je mlsný: *Z buchet měl nejraději tvarohové, hlavně když byl tvaroh rozdělán žloutkem a posypán rozinkami, a to si šelma vybíral hlavně ty rohové, které mají nejvíc promaštěné kůrky.*

Div divoucí, nad těmi plnými talíři Trepifajksl pomalu zapomínal na svou čertovskou přirozenost, zvykal si na Matesa a hubu měl za chvíli paškrtnou a jazyček chlupatý.

1.35 není zvyklý nosit kalhoty: *Mates neměl nic proti, třebaže předtím celý život vystačil jen se svou čertovskou kůží a něco podobného nohavicím neměl jaktěživ na těle.*

1.36 má hořlavé sliny: ... *plivl po ní hořlavou čertovskou slinou, až to do dveří dolíček vypálilo.*

1.37 samotářství: *Trepifajksl* chtěl odpovědět, že zrovna teď se sem bude mandel rohatých stěhovat, on že sem přišel jako kvartýrmajstr, ale protože už dlouho s nikým nemluvil, vyšlo mu z huby jen takové „mééé“, jako když starý kozel dává kozám dobrýtro.

Pekelná derekce tam už dávno poslala takového obstaršího, nejmiň sedmistyletého čerta, původně se jmenoval *Kunygund* nebo *Trepifajksl*, ale protože tam žil už léta letoucí o samotě, sám svoje pravé jméno zapomněl.

1.38 posměvačnost: „*Nemá rohy! Nemá rohy!*“ řehnili se čerti, kolik jen se jich do *luciperovy* síně natlačilo, a ještě to hlasitě sdělovali těm druhým, co museli zůstat za dveřmi.

1.39 nespravedlnost: „*Ale spravedlivý nejsi, čerchmante! Dávno bys jinak musel toho krkouna Pandrholu na nejšpicatější vidle napíchnout!*“

1.40 zuřivost: *Luciper* se strašně rozzuřil, že *Trepifajksl* udělal peklu takovou ostudu.

1.41 zoufalství, zoufalost: *Trepifajksl*, zoufalstvím celý tumpachový, zkusil svůj nejparádnější kousek: třebaže bylo teprve půl čtvrté odpoledne, proměnil se v bezhlavého psa, zasmrděl celou sednici sírou a pekelným puchem a pak vyrazil oknem ven, až tabulka zabřinčela.

1.42 mazanost: Oči mu radostí jen hrály, a když byl od pekla kousínek dál, aby ho nemohli zaslechnout, začal si ten šelma pěkně do kroku pobrukovat ...

1.43 stesk: ... když se choulil v tom svém zdrchaném seně a chladem zrovna skojíkal, zastesklo se mu po plamenech pekelných.

1.44 neznalost lidské práce: ... Nějaké mužské práci se naučit musel, když chtěl být s *bábou* zadobře. A znova louskat šváby – to už se mu nechtělo.

Ach ouvej, byly to těžké začátky u těch řemeslníků! Takový přicmrdálek v dílně, kde ničemu nerozumí, se tuze těžko vrtí a taky žádný div, když semhle tamhle nějakou slízne!

... ta pečínka byla s kůží i s vnitřnostmi, protože čerti sami od sebe žádnou lidskou práci neumějí, a dřevorubcům odkoukal jenom, jak se zachází se sekyrou.

1.45 žalost: ... a nakonec ze žalosti a ze slabosti usnul v trouchnivé slámě.

1.46 slabost ... a nakonec ze žalosti a ze slabosti usnul v trouchnivé slámě.

2. činnosti:

2.1 topení v peci: Začal v ní topit bukovými větvemi.

2.2 bere si někoho na paškál u soudu: U soudu si vzali *Matesa* na paškál, až se z něho kouřilo.

2.3 pití piva: U každé té sorty si dali načepovat novou sklenici, aby nemleli jen tak nasucho.

To bylo jeho nejmilejší, dát si natočit do korbilku chmelku, poklábosit s chlapy o koních, o práci v lese ... a jak to vůbec na tom světě chodí.

Když navečer Mates přišel, hlavičku ztěžklou po té pěkné hodině, ale jinak celý nedočkavý ...

2.4 povídání, klábosení: *U každé té sorty si dali načepovat novou sklenici, aby nemleli jen tak nasucho.*

To bylo jeho nejmilejší, dát si natočit do korbilku chmelku, poklábosit s chlapy o koních, o práci v lese ... a jak to vůbec na tom světě chodí.

2.5 trucování: *Trepifajksl, co ted' musel slyšet na jméno Mates, ze začátku tu a tam trucoval.*

Plnou hubu slin, vrtěl se Trepifajksl ve svém koutku na peci a ještě trochu trucoval.

Ale nebyl už to ten pravý, zatvrzelý truc, protože vůně houbovky mu vnikala do chřípí a odtamtud zadní cestičkou i na jazyk ...

2.6 strašení: *Trepifajksl vyskočil rovnýma nohama, udělal už tak ze zvyku „hudry! hudry!“ a zrovna se chystal, že se promění v oblak sirného smradu ...*

Jak padla jeho hodina, strhl rámus, jako když se železo po železe valí, také pouštěl kalafunové blesky a smradlavé pekelné pšouky, a když nepršelo, lítával kolem chalupy jako bezhlavý pes nebo ohnivé pometlo.

Dokud tam ještě byli lidé, bydlíval na půdě ve starém seně, plném myších pelechů, a mezi jedenáctou a dvanáctou strašival.

„Ted' se drobátko posilníme, než půjdem na to strašení!“

2.7 létání: *To letním voňavým povětrím zrovna proletěl čert, a to tak blizounko, že si nemohl Matesa nevšimnout.*

Než Mates ušel dalších deset kroků, byl tu čert znova, zafrčel vzduchem jako brouk chrobák, dokonce si k Matesovi trochu přičichl, jestli se nemýlí, a v tu ránu byl zas tentam.

... a když nepršelo, lítával kolem chalupy jako bezhlavý pes nebo ohnivé pometlo.

... kdy měl podle předpisu za mokrého počasí běhat kolem chalupy jako bezhlavý pes a za sucha lítat jako ohnivé pometlo.

Mates frr! vyletěl s druhým čertem do vzduchu a cesta necesta pádili nocí k bráně pekelné.

2.8 pobyt v kovárně: *Tam ... proseděl často celý den až do večera a tajně foukával do žhavých uhlíků, až bylo kováři divné, proč mu ta výheň tak dobře hoří.*

2.9 foukání do uhlíků ve výhni/dmýchání: *Tam ... proseděl často celý den až do večera a tajně foukával do žhavých uhlíků, až bylo kováři divné, proč mu ta výheň tak dobře hoří.*

Taky ráfy na kola narážel, do výhně ... dmýchal ...

2.10 narážení ráfů na kola: *Taky ráfy na kola narážel ...*

2.11 kalení srpů a kos: *... srpy a kosy kalil ...*

2.12 pobíjení korb kováním: *... korby kováním pobíjel ...*

2.13 pomoc s bylinkami: *S bylinkami jí někdy pomáhal ... pestrce a lanýže líp, než psi vyčenichával, pro zelené jmelí až do jedlových vršků šplhával.*

2.14 vyčenichávání, čichání: *... pestrce a lanýže líp, než psi vyčenichával ...*

Než Mates ušel dalších deset kroků, byl tu čert znova, zafrčel vzduchem jako brouk chrobák, dokonce si k Matesovi trochu přičichl, jestli se nemýlí, a v tu ránu byl zas tentam.

Ale Mates, šibal, na to ani nemrkl, jenom čichal, jestli kovář i ve svátečních šatech voní železem.

2.15 šplhání do vršků stromů: *... pro zelené jmelí až do jedlových vršků šplhával.*

2.16 škodí lidem: *Přehazoval bábě pytlíky s kořením, rozhazoval otýpky, míchal outrobník s myším trusem a do pytlíků přisypával králičí, zaječí i srnčí bobky, co nasbíral v lese.*

2.17 vrtí se: *Plnou hubu slin, vrtěl se Trepifajksl ve svém koutku na peci a ještě trochu trucoval.*

2.18 dělá rámus: *Jak padla jeho hodina, strhl rámus, jako když se železo po železe valí ...*

2.19 pouští blesky, zápach a kouř: *... také pouštěl kalafunové blesky a smradlavé pekelné pšouky ...*

Černý se zachechtal a na rozcestíčku po něm zůstal jen smrad a kouř.

Kolem chalupy běhal černý pes s očima jako ohnivé bochníky a docela tak jako kdysi Trepifajksl pouštěl sirnatý pekelný smrad.

Trepifajksl, zoufalstvím celý tumpachový, zkusil svůj nejparádnější kousek: třebaže bylo teprve půl čtvrté odpoledne, proměnil se v bezhlavého psa, zasmrděl celou sednici sírou a pekelným puchem a pak vyrazil oknem ven, až tabulka zabřinčela.

2.20 běhá jako bezhlavý pes: *... a když nepršelo, lítával kolem chalupy jako bezhlavý pes nebo ohnivé pometlo.*

... kdy měl podle předpisu za mokrého počasí běhat kolem chalupy jako bezhlavý pes ...

2.21 šťouchá: *Druhý čert na to šťouchnutí taky vyskočil, vteřinku naslouchal a pak zabručel ...*

2.22 pozorování: *Čert to dopuštění chvilinku pozoroval oknem, v starosti, aby mu voda střechu neservala ...*

2.23 podřimování: *... ale za chvilku ze samé lenosti se stulil na lavici a začal podřimovat, že tu hřímavici pěkně v dřímotě přečká.*

2.24 lámání dříví v lese: *Ale protože taky máloco dělal, krom lámání dříví v lese, a jinak jenom posedával nebo polehával ...*

2.25 posedávání: *Ale protože taky máloco dělal, krom lámání dříví v lese, a jinak jenom posedával nebo polehával ...*

2.26 polehávání: *Ale protože taky máloco dělal, krom lámání dříví v lese, a jinak jenom posedával nebo polehával ...*

2.27 lebedí si: *... a ještě si v duchu lebedil, že má živobytičko pokojné...*

2.28 spánek, usínání: *Ale jak ten ubrus dostat, když na něm oba spící čerti měli složeny hlavy i lokty?*

... Mates za tou výhni i usnul a musel po zamčení kovárny utíkat domů klíčovou dírkou nebo komínem.

... když tak spal za pecí, slyšel jak bába z druhého konce sednice ... volá: „... Matýsku, nechrápej tolik!“

Když to nepomáhalo, vyletěl na půdičku, hodnou chvíli dupal vši silou na strop, až se celý zadýchal, a nakonec ze žalosti a ze slabosti usnul v trouchnivé slámě.

2.29 soudní proces (žalobce i obžalovaný): *Ale celých pět paragrafů i s literami a, b, c, d mu napařili za to, že sto pětadesát let zanedbával strašecí povinnost mezi jedenáctou a dvanáctou, kdy měl podle předpisu za mokrého počasí běhat kolem chalupy jako bezhlavý pes a za sucha lítat jako ohnivý pometlo.*

2.30 jezení: *„Ted' se drobátko posilníme, než půjdem na to strašení!“*

2.31 brumlání: *„No dobře...“ zabrumlal ... a nevida jiné pomoci, poslechl bábu.*

2.32 poroučení: *„Jděte tu čeládku zkrotit!“ poručil čert a tu husaři vyrazili.*

2.33 blekotání: *„Durmi fajte kedro, to teda jsem,“ blekotal Mates celý sinalý ...*

2.34 bratříčkování s kovářem: *... leželi si už na prsou, druh druhu držel kolem krku a tak se hubičkovali na bratrství, až se lidé vůkol ohlíželi ...*

2.35 doprovázení báby: *... doprovázel ji Mates až na dalskabátskou návěs ...*

2.36 smích: *... a cizí myslivec se dal do takového smíchu, až Kubovi mráz na*

zádech naskočil.

2.37 špicování nosu: *Zvedl na peci hlavu a našpicoval svůj čertovský nos ...*

2.38 opíjení se: *Za chvílinku začali z opilství zpívat, takovou nějakou čertovskou, samé kudlaj mudlaj rachachá, pak se jim začal jazyk zaplétat, a netrvalo to ani hodinku, a milí čerti rovnou u stolu usnuli. Rohaté palice si přitom položili na ubrus mezi poloprázdné talíře a mísy.*

Ale čerti si přihýbali víc a víc, a když měli konvice prázdné, poručili, aby jim je ubrousek ještě jednou naplnil.

2.39 zpívání: *Za chvílinku začali z opilství zpívat, takovou nějakou čertovskou, samé kudlaj mudlaj rachachá ...*

2.40 potlouká se: *Pár dní se Mates potloukal po chalupě jen tak, v čertovské kůži, kterou měl už na mnoha místech prošoupanou.*

2.41 pití vína: *Milí chlupáči, kterým se ještě z toho vína kouřilo v hlavě ...*

2.42 lité zápasení mezi sebou: *Milí chlupáči, kterým se ještě z toho vína kouřilo v hlavě, se začali jeden na druhého sápat a v minutce se porvali hůř než dva psi, že z nich chlupy na všechny strany lítaly.*

Než se čerti vzpamatovali a přestali s rvačkou, byl neviditelný Honza ten tam.

2.43 chechtání: *Černý se zachechtal a na rozcestíčku po něm zůstal jen smrad a kouř.*

2.44 hřímá: *„A kde máš ocas, potvoro?“ zahřímá luciper ...*

2.45 řve: *Tu se vztyčil ten nejstarší luciper a zařval, až mu z hrdla plameny vyšlehly: „Žeňte ho z pekla, mizeru! To není žádný čert! Vždyť nám ho ta baba dočista počlověčila!“*

Teprve když na něho zařvali, řekl své pravé čertovské jméno.

2.46 lenošení: *Myslil si nic jinak, než že mu na pekelné derekci na to jeho lenošení a ulevvání přišli a teď že sem na revizi posílají naostro kovaného d'ábla.*

2.47 podává hlášení: *... ten hejhula, co se mihl Matesovi kolem uší, jistě už podal na pekelné derekci hlášení, že se tu potlouká nějaký ztracený nebo zdivočelý čert, a z pekla už ho přijdou přiskřípnout.*

2.48 pronásleduje: *... ten hejhula, co se mihl Matesovi kolem uší, jistě už podal na pekelné derekci hlášení, že se tu potlouká nějaký ztracený nebo zdivočelý čert, a z pekla už ho přijdou přiskřípnout.*

2.49 čekání: *Čekal ... ale když už celé půlstoletí z pekla nikdo nepřicházel ... pustil svou domovskou obec z hlavy a žil, jak se dalo.*

2.50 hlaholí: „*Má ocas uťatý jako myslivecký pes!*“ hlaholilo to zase celým peklem ...

2.51 hovor s bábou: „*Co kázal?*“ ptával se Mates báby jen tak ze zvyku.

2.52 předčítání rozsudku: *Když ten rozsudek předčítali, Mates jen lítostivě posmrkával.*

2.53 posmrkávání: *Když ten rozsudek předčítali, Mates jen lítostivě posmrkával.*

2.54 bloumání: *Celé půldne bloumal po chalupě, jako kdyby mu myši pupek zatáhly.*

3. vzhled:

3.1 vyhublý: *Z takové stravy neztloustil, ba dalo by se říci, že vypadal jako nekrmený šindel.*

3.2 ohnivé pazoury: ... *a tak škrabal ohnivými pazoury po dveřích, až se dřevo připalovalo.*

3.3 chlupy: *Trepifajksl jí dal najevo, že mu může vlézt na chlupatá záda ...
Skočil z lavice, strčil do druhého, ještě chlupatějšího ...*

„Nemůžeš tu přece pořád chodit jako kozel ...“

... dole na lavici se probudil jeden čert, šmačhavý, chlupatý a rohatý jako starý kozel.

... a to nedohašené vápno chudáku Matesovi z polovičky zad chlupy sežralo.

3.4 rohy: *Strčil pravý roh do kulaté díry ...*

Sluší se říci, že nebyly o nic větší, než mívá pořádná koza ...

... dole na lavici se probudil jeden čert, šmačhavý, chlupatý a rohatý jako starý kozel.

... a hladila mu ty nešťastné upilované rohy.

Zbývaly – zatraktivá věc – už jen ty čertovské rohy, které Matesovi prokukovaly mezi černými kudrnami na hlavě.

... až se mu [zbytky upilovaných rohů] za pár dní v té černé koudeli ztratily.

Rohaté palice si přitom položili na ubrus mezi poloprázdné talíře a mísy.

3.5 šátek na krku: *Šátek na krku měl tmavočervený ...*

3.6 jako ze škatulky: ... *zkrátka byl jako ze škatulky.*

3.7 ocas: *Neboť Mates ... jako všichni čerti měl na kostrči pořádný ocas smeták, za jaký by se nemusela stydět žádná jalovice ...*

... čertovský ocas ...

3.8 nohy: *Na nohy, či jak se těm končetinám u čertů říká, mu dala nízké holínky z měkké teletiny ...*

3.9 nízké holínky z teletiny: *Na nohy, či jak se těm končetinám u čertů říká,*

mu dala nízké holínky z měkké teletiny ...

3.10 slušivý: ... *a Mates sám sebe ani nepoznával, jak mu to všechno dohromady slušelo!*

3.11 kalhoty: *Mates bez ocasu, ale zato v kalhotách si vykračoval po dvoře jako pán a liboval si, jak to ty jeho zimomřivé hnáty pěkně hřeje.*

3.12 křivá huba: *Hubu měl ... trošínku nakřivo, jako mívají všichni čerti ...*

3.13 zašpičatělé ušní boltce: ... *ušní boltce drobátko zašpičatělé ...*

3.14 kapička na nose: ... *a na nose, jak bylo poněkud chladněji, se mu komihala kapička ...*

3.15 hodně vlasů: ... *a vlasů měl na hlavě víc než celá obecní rada dohromady.*

3.16 kudrnaté vlasy: *A to byste teprve koukali, jaký ted' byl z Matesa kudrnáč, třebaže mu šlo už na osmistý rok!*

... jen ty čertovské rohy, které Matesovi prokukovaly mezi černými kudrnami na hlavě.

3.17 starý: „*Ale starého čerta,*“ *říkávala po pravdě, „kdopak jiný by se hodil k takové bábě, jako jsem já?“*

3.18 docela obstojný: „... *vždyť je z tebe ted' docela obstojný mužský! Ještě mi tě budou ženské závidět!*“

3.19 kopyta: „*Jen bych si vyprosil, abyste mi tu dali nějakou práci, třeba čertům kopyta brousit, aby mi to líp utíkalo.*“

3.20 kostkovaná čepice: ... *seděl Mates u stolu a tu kostkovanou čepici ... měl naraženou na obě uši.*

3.21 koudel vlasů: ... *až se mu za pár dní v té černé koudeli ztratily.*

3.22 nos: *Zvedl na peci hlavu a našpicoval svůj čertovský nos ...*

3.23 černé vlasy: ... *už jen ty čertovské rohy, které Matesovi prokukovaly mezi černými kudrnami na hlavě.*

... až se mu za pár dní v té černé koudeli ztratily.

3.24 kůže: *Pár dní se Mates potloukal po chalupě jen tak, v čertovské kůži, kterou měl už na mnoha místech prošoupanou.*

... třebaže předtím celý život vystačil jen se svou čertovskou kůží a něco podobného nohavicím neměl jaktěživ na těle.

3.25 drápy: *Občas se ohnal, některá moucha mu uvízla mezi drápy a tu ji luciper s chutí schramstnul jako rozinku.*

3.26 mouchy a jiná nezdoba na sobě i kolem sebe: *Nejstarší luciper seděl na trůně, a protože to bylo v červnu, kdy se líhne hodně much a všelijaké jiné nezdooby, měl jich na sobě i kolem sebe jako naseto.*

3.27 postarší: *Pekelná derekce tam už dávno poslala takového obstaršího, nejmíň sedmistyletého čerta ...*

3.28 podoba černého psa s ohnivýma očima: *Kolem chalupy běhal černý pes s očima jako ohnivé bochníky a docela tak jako kdysi Trepifajksl pouštěl sirnatý pekelný smrad.*

4. schopnosti:

4.1 výjimečné znalosti o koních: *Tot' se ví, že se to neutajilo, jaký je ten Plajznerčin Mates koňář, a tak se s ním sedláci často i radívali, když koně chytli vozhrívku nebo dostali špánky a taky když se chystali koupit, prodat nebo vyměnit, protože Matesa v koňářině neošidil ani handlíř, ani cikán.*

Od těch čas byl v kovárně pečený vařený. Ty nejhorší, nejkopavější kobyly si bral na starost ... a v jeho rukou z těch nejdivočejších třeštidel byla učiněná jehňátka.

Dive divoucí! Ta trojčivá Majka v tu ránu schlípla, dívala se po Matesovi jako družička a jednu po druhé poslušně zvedala tančivé nohy, jak Mates přikazoval.

... zkrátka a dobře, od hodiny mohl jít ke kováři za tovaryše, zvlášť když se, jako všichni čerti, náramně dobře vyznal taky v koních.

... Mates s kovářem se zatím pustili do koní. V tom byli oba znalci ... Začali zkoušet jeden druhého ...

4.2 omezená schopnost práce s nástroji: *Sekeru ... uzmul dřevařům ještě v časech, kdy byl na chalupě sám a žral brouky a plže. Ale zacházet s tím nástrojem uměl pramaloučko, leda tak suchou větev přerazit nebo přepižlat, aby se vešla do pícky.*

Osekat klínek ... nebo přitesat pěkný čtyřhranný trámek, to byla pro chudáka Matesa zhola nemožná věc, ačkoliv v Dalskabátech to trefil každý větší kluk.

Nakonec uzmul dřevařům v lese zapomenutou sekyru, a třebaže mu práce na sto honů smrděla, pospravil v chalupě rozpraskanou pícku.

Ach ouvej, byly to těžké začátky u těch řemeslníků! Takový přicmrdálek v dílně, kde ničemu nerozumí, se tuze těžko vrtí a taky žádný div, když semhle tamhle nějakou slízne!

... přes všechno trápení odkoukal Mates řemeslníkům tolik fortelů, že se vyrovnal nejšíkovnějším mužským ze vsi.

4.3 dobrý čich: *... pestrce a lanýže líp, než psi vyčenichával, pro zelené jmelí až do jedlových vršků šplhával.*

Najednou pochytil, jako by vzduchem něco zasyčelo docela blízko u uší, a chřípěmi ucítil drobátko sirného smradu.

4.4 kovářství: *Od těch čas byl v kovárně pečený vařený. Ty nejhorší, nejkopavější kobyly si bral na starost ... a v jeho rukou z těch nejdivočejších třeštidel byla učiněná jehňátka.*

Mistr zíral jako z hrušky spadlý, takového kováře na moutě duchu jakživ neviděl!

Mates nedal pokoje, přibrušoval, připaloval, zkoušel, až té vyhlášené fúrii Majce na všechny čtyry přibil horké podkovy.

Dive divoucí! Ta trojčivá Majka v tu ránu schlípla, dívala se po Matesovi jako družička a jednu po druhé poslušně zvedala tančivé nohy, jak Mates prikazoval.

Ale do roka uměl ohnout a vykovat všechny druhy podkov ... zkrátka a dobře, od hodiny mohl jít ke kováři za tovaryše, zvláště když se, jako všichni čerti, náramně dobře vyznal taky v koních.

„Járku, člověče,“ povídá uznale, „vy na mou duši umíte drobátko víc než jen pivo pít!“
(Zde se jedná o výrok kováře, který pochvaluje čerta.)

4.5 rozdělení ohně: *Nad ním si nahřával Trepifajksl prokřehlé ruce, a tu a tam si upekl i zajíčka, když jej vyrval vranám pod zobanem nebo čmajzl pytlákovi z oka.*

4.6 pečení zajíce: *... a tu a tam si upekl i zajíčka, když jej vyrval vranám pod zobanem nebo čmajzl pytlákovi z oka.*

4.7 neschopnost plakat: *A kdyby čerti vůbec uměli plakat, jistě by byl měl v tu chvíli plné oči slzí.*

4.8 schopnost naučit se lidské práci: *... přes všechno trápení odkoukal Mates řemeslníkům tolik fortelů, že se vyrovnal nejšikovnějším mužským ze vsi.*

4.9 schopnost šidit s kartami: *Víc toho z čertovského řemesla neuměl, leda nějaké menší čáry a kouzla, jaké trefí i leckterá vesnická čarodějnice, a trošinku šidit s kartami.*

5. nadpřirozené schopnosti:

5.1 proměna podoby: *Trepifajksl, pořád ještě v psí podobě, ze samé dišperace třikrát oběhl chalupu ...*

Trepifajksl vyskočil rovnýma nohama, udělal už tak ze zvyku „hudry! hudry!“ a zrovna se chystal, že se promění v oblak sirného smradu ...

Sotva zahlédl Matesa, mrskl sebou, proměnil se v čerta a spustil: „Omaj dynko parte fájo, poslouchej, že ty jsi Trepifajksl?“

... a když nepršelo, lítával kolem chalupy jako bezhlavý pes nebo ohnivě pometlo.

... Mates za tou výhni i usnul a musel po zamčení kovárny utíkat domů klíčovou dírkou nebo komínem.

Trepifajksl, zoufalstvím celý tumpachový, zkusil svůj nejparádnější kousek: třebaže bylo teprve půl čtvrté odpoledne, proměnil se v bezhlavého psa, zasmrděl celou sednici sirou a pekelným puchem a pak vyrazil oknem ven, až tabulka zabřinčela.

5.2 schopnost udělat se neviditelným: Sotva to udělal, zmizel Honzovi před očima, jako by se v zem propadl. Za chvíli byl zase zpátky, sňal plášť a viditelnost se mu v tu ránu vrátila.

Nezbylo mu než se udělat neviditelným, což není pro čerta zrovna ta největší obtíž, a chodit potají do vsi k řemeslníkům, aby jim něco z jejich fortelů pod rukama odkoukal.

5.3 menší čáry a kouzla: Víc toho z čertovského řemesla neuměl, leda nějaké menší čáry a kouzla, jaké trefí i leckterá vesnická čarodějnice ...

6. chování:

6.1 rychlé jezení: Zasyčela v jeho hladovém chřtánu, jako když plivneš na rozpálenou plotnu, a čertovi zbyly jen lítostivé oči nad prázdným železnáčkem.

6.2 pudové, nezdrženlivé chování: Zasyčela v jeho hladovém chřtánu, jako když plivneš na rozpálenou plotnu, a čertovi zbyly jen lítostivé oči nad prázdným železnáčkem.

Tu už se Trepifajksl neudržel, rovnýma nohama skočil z pece, popadl železnáček, ani si do talíře nenalíval a všechnu polívku vysrkl jedním douškem.

6.3 zoufalost: Trepifajksl, pořád ještě v psí podobě, ze samé dišperace třikrát oběhl chalupu, štěkal a vyl, třebaže byl bezhlavý, takže mu to dalo obzvláštní práci, a tak škrabal ohnivými pazoury po dveřích, až se dřevo připalovalo.

6.4 blemcání jazykem: ... a tam začal mrzutě blemcat jazykem, jak to umějí právě jenom čerti.

6.5 mužské řeči a mravy: ... a přitom se skamarádil s kopou mužských z Kácíně i z Dalskabátů a pochytil od nich mnoho moudrých i prostořekých mužských řečí i móresů.

6.6 posmívá se: Někteří, co Matesa znali ještě od dřívějšíka, se mu vyšklebovali ... ti druzí si dělali šprťouchlata z jeho kabátu i z té památeční čepice a nejmladší čírřata se mu vyšklebovala, že smrdí člověčinou.

6.7 dělá si z ostatních legraci: ... ti druzí si dělali šprťouchlata z jeho kabátu i z té památeční čepice ...

6.8 naříkání: Mates skojíkal hodnou chvíli jako pes ...

6.9 zdráhá se: Mates se trošku zdráhal, protože byl stydlivka, ale jinak ho to mezi lidmi táhlo.

6.10 kaboní se: *Markýtko se na ta slova zakabonila jako čert ...*

6.11 dupání na strop: *Když to nepomáhalo, vyletěl na půdičku, hodnou chvíli dupal vši silou na strop, až se celý zadýchal, a nakonec ze žalosti a ze slabosti usnul v trouchnivé slámě.*

6.12 pije rovnou z konvice: *... a zapíjeli rovnou z konvic, až jim víno na bradu chrstalo.*

6.13 chrstá si víno na bradu: *... a zapíjeli rovnou z konvic, až jim víno na bradu chrstalo.*

6.14 svornost: *Když se bába vracela z kostela ... Mates honem shledal krejčary za mázy, vyzunkl zbyteček ode dna a zase ve svornosti šupajdili s bábou na tu svou chalupu.*

6.15 nenasytnost: *Čerti se usadili k těm dobrotám a jedli, až jim ušima praskalo.*

6.16 němě pokývání hlavou: *Ale Mates jen němě hlavou zakýval, jako že je to marnost vyzvídat.*

6.17 seká dobrotu: *Ale jak začal sekat dobrotu, měl milý Mates blaho.*

6.18 způsob spaní: *Ale jak ten ubrus dostat, když na něm oba spící čerti měli složeny hlavy i lokty?*

... a netrvalo to ani hodinku, a milí čerti rovnou u stolu usnuli. Rohaté palice si přitom položili na ubrus mezi poloprázdné talíře a mísy.

6.19 hrubiánství: *Ale dva čerti ho tak pěkně rýpli do beder, až Mates opravdu na kolena upadl.*

Hned Matesa popadli a rovnou s ním k luciperovi.

... a pekelníci s Matesa sdrali kalhoty, až mu všechny švy popraskaly.

Popadli milého Trepifajksla, nebo teď už vlastně Matesa, a jedním šmejknutím ho vyhodili jako psí kůži na smetiště před bránu pekelnou.

6.20 mektání: *„Ma... Mates!“ zamektal ustrašeně ...*

Trepifajksl vyvalil bulvy, div mu z očních jamek nevypadly, zamektal, tady že tento, víme, vládnou pekelné mocnosti ...

6.21 koulení očima: *... a protože soudce strašně zakoulel očima ...*

6.22 plive sliny: *... plivl po ní hořlavou čertovskou slinou, až to do dveří dolíček vypálilo.*

6.23 sápe se na jiné čerty: *Milí chlupáči, kterým se ještě z toho vína kouřilo v hlavě, se začali jeden na druhého sápat a v minutce se porvali hůř než dva psi, že z nich chlupy na všechny strany lítaly.*

6.24 vyvaluje oči: *Trepifajksl vyvalil bulvy, div mu z očních jamek nevypadly ...*

6.25 způsob létání: *Mates frr! vyletěl s druhým čertem do vzduchu a cesta necesta pádili noci k bráně pekelné.*

7. potrava:

7.1 brouci: *Sekeru ... uzmul dřevařům ještě v časech, kdy byl na chalupě sám a žral brouky a plže.*

7.2 plži: *Sekeru ... uzmul dřevařům ještě v časech, kdy byl na chalupě sám a žral brouky a plže.*

Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši, chrousty, zemní mloky, černé plže slizáky, a když ani to nebylo, z nouze lapal mouchy masařky.

7.3 pečený zajíc: *... a tu a tam si upekl i zajíčka, když jej vyrval vranám pod zobanem nebo čmajzl pytlákovi z oka.*

7.4 pečené sele: *Když se jim přejedlo pečené selátko ...*

7.5 kohout: *... sáhli po kohoutkovi ...*

7.6 koroptví křídla: *... okusovali křidélka koroptvičkám ...*

7.7 bažantí běhánky: *... okusovali křidélka koroptvičkám a běhánky bažantům*

...

7.8 brusinky: *... zajídali to plnými lžicemi brusinek ...*

7.9 víno: *... a zapíjeli rovnou z konvic, až jim víno na bradu chrstalo.*

7.10 pivo: *Mates honem shledal krejcary za mázy, vyzunkl zbyteček ode dna a zase ve svornosti šupajdili s bábou na tu svou chalupu.*

7.11 žáby: *Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši, chrousty, zemní mloky, černé plže slizáky, a když ani to nebylo, z nouze lapal mouchy masařky.*

7.12 myši: *Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši, chrousty, zemní mloky, černé plže slizáky, a když ani to nebylo, z nouze lapal mouchy masařky.*

7.13 chrousti: *Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši, chrousty, zemní mloky, černé plže slizáky, a když ani to nebylo, z nouze lapal mouchy masařky.*

7.14 zemní mloci: *Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši, chrousty, zemní mloky, černé plže slizáky, a když ani to nebylo, z nouze lapal mouchy masařky.*

7.15 masařky: *Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši, chrousty, zemní mloky, černé plže slizáky, a když ani to nebylo, z nouze lapal mouchy masařky.*

... prohlásil, že je to fujtajbl, když Jeho Jasnost luciper polyká masařky.

7.16 tesařici: *Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesařiky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst škubánky i oukrop s česnekem.*

7.17 cvrčci: *Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst šklubánky i oukrop s česnekem.*

7.18 majky: *Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst šklubánky i oukrop s česnekem.*

7.19 krajníci: *Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst šklubánky i oukrop s česnekem.*

... Trepifajksl ten den kromě tří zasmrádlých stračích vajec, kterými by pohrdla i kolčava, a kromě brouka krajníka nic v žaludku neměl ...

7.20 střevlíci: *Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst šklubánky i oukrop s česnekem.*

7.21 mravkolvi: *Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst šklubánky i oukrop s česnekem.*

7.22 žoužel: *Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst šklubánky i oukrop s česnekem.*

7.23 šklubánky: *Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst šklubánky i oukrop s česnekem.*

7.24 oukrop s česnekem: *Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst šklubánky i oukrop s česnekem.*

7.25 zatuchlá stračí vejce: *... Trepifajksl ten den kromě tří zasmrádlých stračích vajec, kterými by pohrdla i kolčava, a kromě brouka krajníka nic v žaludku neměl ...*

7.26 houbovka: *... a že ta houbovka, do které bába nasbírala mladé smrže a světlohavé májové hříbky, voněla jako nevím co: trošku po smažené cibulce a trošku po česneku, trošku po celeru, petrželce a mrkvi a trošku po zlatisté, na másle smažené jíšce.*

7.27 pečínka s kůží i vnitřnostmi: *... ta pečínka byla s kůží i s vnitřnostmi, protože čerti sami od sebe žádnou lidskou práci neumějí ...*

7.28 mouchy: *Občas se ohnal, některá moucha mu uvízla mezi drápy a tu ji lucifer s chutí schramstnul jako rozinku.*

8. oblíbená potrava:

8.1 koprovka: *Zrovna takhle ... v neděli se vracel s babou ze vsi a v hubě se mu sliny sbíhaly na koprovku z kyselé husté smetany ...*

Matesovi zašla chuť na smetanovou omáčku s koprem, třebaže jí spořádal jindy celý kastrůlek.

„Koprovou s knedlíkem, jó, tu já mám nejradši!“ (Zde se jedná o výrok čerta.)

8.2 bramboračka s majoránkou: *Tak mu toho všeho přišlo líto, toho hedvábného živobyti s bábou Plajznerkou, té její bramboračky s majoránkou ...*

8.3 šklubánky: *Mohl se utlouci po šklubánkách, vykrajovaných z hrnce mastnou lžící ... ale po nahatých, jen tak mákem sypaných, se vůbec nehnal.*

8.4 knedlíky se zelím i s omáčkami: *Dokázalo se, že odmítá chroustat plže a šváby, ba že si je i oškliví, a nehorázně vychvaluje knedlíky se zelím nebo i s omáčkami, což je u čerta neslýchané.*

8.5 tvarohové buchty: *Z buchet měl nejraději tvarohové, hlavně když byl tvaroh rozdělán žloutkem a posypán rozinkami, a to si šelma vybíral hlavně ty rohové, které mají nejvíc promaštěné kůrky.*

9. preference:

9.1 vůně železa: *Voněl [železem] ... až se Mates celý rozehrál.*
„Ty já mám rád,“ ... „oni tak pěkně voní železem!“

9.2 šklubánky: *Mohl se utlouci po šklubánkách, vykrajovaných z hrnce mastnou lžící ... ale po nahatých, jen tak mákem sypaných, se vůbec nehnal.*

9.3 nechut' k masařkám: *Jak se na to Mates koukl, žaludek se mu začal nepokojit. (Zde se jedná o čertovu reakci na luciferovo jezení masařek.)*

9.4 zbavit se rohů: *Ale přitom by se jich sám byl rád zbavil, hlavně proto, že se mu tuze líbila ta kostkovaná čepice po nebožtíkovi ...*

9.5 kostkovaná čepice: *Ale přitom by se jich sám byl rád zbavil, hlavně proto, že se mu tuze líbila ta kostkovaná čepice po nebožtíkovi ...*

9.6 kovářova rodina, tovaryši v kovárně: *A když mu Plajznerka slíbila, že si sednou ke kovářovic stolu, dal si Mates říci a šel.*

„Ty já mám rád,“ ... „oni tak pěkně voní železem!“

... Matesovi jen zablejskaly oči, jak ho uviděl [kováře].

9.7 potěšit se s lidmi: „*I kdepak, potěšit se!*“ (Zde se jedná o odpověď na luciferovu otázku, zda bude čert pokoušet lidi na návštěvě hospody.)

9.8 společnost: „... *ve dvou nám to líp uteče!*“

9.9 chce práci, má rád práci: „*Jen bych si vyprosil, abyste mi tu dali nějakou práci, třeba čertům kopyta brousit, aby mi to líp utíkalo.*“

9.10 vidět se s kamarády: „*A kdybych takhle jednou za rok mohl mrknout za kamarády do dalskabátské hospody...*“

9.11 chrpově modrá barva: ... *vytáhla odtamtud pěkné soukenné kalhoty chrpově modré barvy, zrovna takové, jaká se Matesovi tuze líbila.*

9.12 živobyť s bábou: ... *mastil si to do Dalskabátů za bábou Plajznerkou ...*

9.13 pivo: ... *lokl si Mates na zkoušku piva z mistrova džbánu – panečku to lahodilo v takovém žáru! ...*

9.14 buchty: *Z buchet měl nejraději tvarohové, hlavně když byl tvaroh rozdělán žloutkem a posypán rozinkami, a to si šelma vybíral hlavně ty rohové, které mají nejvíc promaštěné kůrky.*

10. bydlení:

10.1 strašidelné místo: *Vyhlédl z vikýře a vidí, jak sedlák uhání horempádem z těch strašidelných míst.*

10.2 chaloupka: *Nejdřív se chtěl z čertovské chaloupky vyplížit jen tak ...*

10.3 půda se starým senem a myšimi pelechy: *Dokud tam ještě byli lidé, bydlíval na půdě ve starém seně, plném myších pelechů, a mezi jedenáctou a dvanáctou strašíval.*

11. kouzelné předměty ve vlastnictví:

11.1 kouzelný plášť: *To Honza, neviditelný v čertovském plášti ...*

Sotva to udělal, zmizel Honzovi před očima, jako by se v zem propadl. Za chvíli byl zase zpátky, sňal plášť a viditelnost se mu v tu ránu vrátila.

Čert zvedl z lavice starý sametový plášť, ošoupaný a notně zvalený, a přehodil si jej přes ramena.

11.2 kouzelný ubrousek: *Sotva to řekl, začaly na ubrousku vyskakovat mísy s jídlem, jedna lepší než druhá: pečení kohoutci, koroptvičky a bažanti, pěkně zlaté vepřové kýty s propečenou kůžičkou, selátka jako nadýchaná, telecí a skopové, jen co hrdlo ráčilo, a k tomu jiné s rybami, s paštikami, s ovocem i s chlebem. A vedle mis se leskly cínové konvice s vínem, chlad'ounkým, až se víčka na konvicích orosila.*

Čert nad ním luskl prsty: „Chystej večeri, plátýnko!“

... vytáhl ze stolu ubrus a rozprostřel jej na desce. Bylo to obyčejné plátýnko, ba ani čistotou příliš nesvítilo.

11.3 kouzelná kabelka: *Jak ji čert vzal do ruky a klepl přes ni dlaní, v tu ránu z kabely vyskočilo pět červených husarů. Tasili palaše, vzdali čertu salut a uctivě se ptali, co pán poroučí.*

Čert sáhl na věšák, tam visela taková stará rozdrbaná kabelka, dobrá tak pro chudého vandrovníka na vyžebnaný chléb.

Čert klepl na kabelu a křikl: „Husáři, šup dovnitř!“; vojáci poslušně zmizeli v kabelce

...

12. vlastnictví:

12.1 hadry: ... *krčil se ještě víc za čertovské hadry ...*

12.2 vidle: *„Ale spravedlivý nejsi, čerchmante! Dávno bys jinak musel toho krkouna Pandrholu na nejšpicatější vidle napíchnout!“*

13. přátelé:

13.1 muži kováři: ... *a přitom se skamarádil s kopou mužských z Kácíně i z Dalskabátů a pochytil od nich mnoho moudrých i prostorekých mužských řečí i móresů.*

Tak mu toho všeho přišlo líto, toho hedvábného živobytí s bábou Plajznerkou, té její bramboračky s majoránkou, mužských kamarádů v Dalskabátech ...

Kovář našel zalíbení v čertovi a čert v kovářovi.

13.2 bába: *Tak mu toho všeho přišlo líto, toho hedvábného živobytí s bábou Plajznerkou, té její bramboračky s majoránkou ...*

Ale co naplat! Nějaké mužské práci se naučit musel, když chtěl být s bábou zadobře. A znova louskat šváby – to už se mu nechtělo.

14. oblíbené činnosti:

14.1 kovářství: *Tak mu toho všeho přišlo líto ... i té zlaté kovařiny, která mu tak zachutnala, že mu to div srdce neutrhlo.*

Od těch čas byl v kovárně pečený vařený.

Mates, blahem celý bez sebe, honem kýval, že rád vypomůže, že mu kovářská práce dělá jen radost.

... nazejtří kvečeru že může Mates přijít do kovářny ... když Matesa ta kovařina tak baví.

Ze všeho nejlíp se mu zalíbila kovařina, snad proto, že v kovárně se dmýchá do ohně jako v pekle, že tam při každé ráně perlíkem vesele skáčou žhavé hvězdičky okují a všechno

voní tou zvláštní vůní železa, která připomíná hromy a blesky, a která proto Matesovi přiváděla na paměť jeho pradávnné čertovské mládí.

14.2 povídání s kamarády: ... a raději zavedl řeč na koně, protože to ho daleko víc bavilo.

To bylo jeho nejmilejší, dát si natočit do korbílku chmelku, poklábosit s chlapy o koních, o práci v lese ... a jak to vůbec na tom světě chodí.

14.3 popíjení piva: *To bylo jeho nejmilejší, dát si natočit do korbílku chmelku, poklábosit s chlapy o koních, o práci v lese ... a jak to vůbec na tom světě chodí.*

15. mluva:

15.1: *Sotva zahlédl Matesa, mrskl sebou, proměnil se v čerta a spustil: „Omaj dynko parte fájo, poslouvej, že ty jsi Trepifajksl?“*

15.2: *„Ten dřizda může nejmíc povídat!“ ušklíbl se Mates pohrdavě a raději zavedl řeč na koně, protože to ho daleko víc bavilo.*

15.3: *„Ted' se drobátko posilníme, než půjdem na to strašení!“*

15.4: *„Durmi fajte kedro, to teda jsem,“ blekotal Mates celý sinalý ...*

15.5: *„Trubulante mordomáre! Kdybys, ty chlape, věděl, jaký je kvůli tobě rambajs na derekci! Čiko drante bastonádo, ajvej muchri kostoduro, vždyť už tě hledají sto padesát let! Máš štandopede přiletět k nejstaršímu luciperovi! No máucta, z toho budeš mít pěknou polízanici!“*

15.6: *„Má ocas uřatý jako myslivecký pes!“ hlaholilo to zase celým peklem a chudák Mates, či vlastně Trepifajksl, nevěděl pro samou hanbu, kam oči schovat.*

15.7: *„Padni na kolena, mizero čertovská, a klaň se před mou velebností,“ rozvzteklil se luciper na ubohého Matesa, který už zapomněl, co je předepsáno před knížetem pekelným.*

15.8: *Tu se vztyčil ten nejstarší luciper a zařval, až mu z hrdla plameny vyšlehly: „Žeňte ho z pekla, mizeru! To není žádný čert! Vždyť nám ho ta baba dočista počlověčila!“*

15.9: *„A kde máš ocas, potvoro?“ zahřímal luciper a pekelníci s Matesa sdrali kalhoty, až mu všechny švy popraskaly.*

15.10: *„Nemá rohy! Nemá rohy!“ řehnili se čerti ...*

15.11: *Trepifajksl chtěl odpovědět, že zrovna ted' se sem bude mandel rohatých stěhovat, on že sem přišel jako kvartýrmajstr, ale protože už dlouho s nikým nemluvil, vyšlo mu z huby jen takové „mééé“, jako když starý kozel dává kozám dobrýtro.*

15.12: *„Jen bych si vyprosil, abyste mi tu dali nějakou práci, třeba čertům*

kopyta brousit, aby mi to líp utíkalo. A kdybych takhle jednou za rok mohl mrknout za kamarády do dalskabátské hospody... “

15.13: *„... ve dvou nám to líp uteče!“*

15.14: *„Co kázal?“ ptával se Mates báby jen tak ze zvyku.*

15.14: *„Copak chrápu?“ zabručel Trepifajksl nevrle ...*

15.15: *„I kdepak, potěšit se!“*

15.16: *„Jděte tu čeládku zkrotit!“ poručil čert a tu husaři vyrazili.*

15.17: *„Koprovou s knedlíkem, jó, tu já mám nejradši!“*

15.18: *„Ma... Mates!“ zamektal ustrašeně, a protože soudce strašně zakoulel očima ...*

15.19: *„No dobře...“ zabrumlal ... a nevida jiné pomoci, poslechl bábu.*

15.20: *„Pokoušet je?“*

15.21: *„Trepifajksl!“ vyhrkl dost ochotně čert, kterého hrála polévka v břiše.*

15.22: *„Ty já mám rád,“ ... „oni tak pěkně voní železem!“*

15.23: *„Husaři, šup dovnitř!“ vojáci poslušně zmizeli v kabele ...*

15.24: *„Chystej večeri, plátýnko!“*

15.25: *Trepifajksl vyskočil rovnýma nohama, udělal už tak ze zvyku „hudry! hudry!“ ...*

16. úhona, potupa:

16.1 přátelství s lidmi: *Přišly však najevo i vážnější a strašnější věci. Že si Trepifajksl zvykl kamarádit se s mužskými ... že se spřátelil s bábou, s kovářem ...*

16.2 pomáhání lidem: *Přišly však najevo i vážnější a strašnější věci. Že si Trepifajksl zvykl kamarádit se s mužskými, že pomáhal lidem v kovárně někdy za peníze a někdy dočista zadarmo ...*

16.3 kladný vztah k práci: *Přišly však najevo i vážnější a strašnější věci. Že si Trepifajksl zvykl kamarádit se s mužskými, že pomáhal lidem v kovárně někdy za peníze a někdy dočista zadarmo, že má rád práci ...*

16.4 stýskání: *Přišly však najevo i vážnější a strašnější věci. Že si Trepifajksl zvykl kamarádit se s mužskými, že pomáhal lidem v kovárně někdy za peníze a někdy dočista zadarmo, že má rád práci, že se mu v samotě stejská ...*

16.5 naučení se řemeslům: *Přišly však najevo i vážnější a strašnější věci. Že si Trepifajksl zvykl kamarádit se s mužskými, že pomáhal lidem v kovárně někdy za peníze a někdy dočista zadarmo, že má rád práci, že se mu v samotě stejská, že se spřátelil s bábou, s kovářem ... že se naučil několika řemeslům.*

16.6 svévolné ulámaní rohů: *Připustil sice, že je obžalovaný Trepifajksl mdlého rozumu, ale napařil mu přitěžující okolnost za to, že si svévolně ulámal rohy.*

16.7 odmítání plžů a šváby, ošklivení si jich: *Dokázalo se, že odmítá chroustat plže a šváby, ba že si je i oškliví ...*

16.8 vychvalování knedlíků se zelím nebo s omáčkami: *Dokázalo se, že odmítá chroustat plže a šváby, ba že si je i oškliví, a nehorázně vychvaluje knedlíky se zelím nebo i s omáčkami, což je u čerta neslýchané.*

16.9 nemít rohy: *„Nemá rohy! Nemá rohy!“ řehnil se čerti, kolik jen se jich do luciferovy síně natlačilo, a ještě to hlasitě sdělovali těm druhým, co museli zůstat za dveřmi. ... a Matesova ouhona před celým peklem vyšla najevo. (Zde spadla čertovi čepice z hlavy.)*

16.10 nemít ocas: *„Má ocas uťatý jako myslivecký pes!“ hlaholilo to zase celým peklem a chudák Mates, či vlastně Trepifajksl, nevěděl pro samou hanbu, kam oči schovat.*

17. neobvyklost, neslýchanost u čerta:

17.1 vychvalování knedlíků se zelím nebo s omáčkami: *Dokázalo se, že odmítá chroustat plže a šváby, ba že si je i oškliví, a nehorázně vychvaluje knedlíky se zelím nebo i s omáčkami, což je u čerta neslýchané.*

18. živobyті:

18.1 pohodlné: *A že při takové koupí i pro Matesa něco káplo a kovář na něm taky za pomoc neškuldlil, měli ti dva ... zrovna hedvábné živobyті.*

18.2 bohatství, blahobyт: *A že při takové koupí i pro Matesa něco káplo a kovář na něm taky za pomoc neškuldlil, měli ti dva ... zrovna hedvábné živobyті.*

18.3 trápení chladem: *... když se choulil v tom svém zdrchaném seně a chladem zrovna skojíkal, zastesklo se mu po plamenech pekelných.*

18.4 pokojné: *Ale protože taky máloco dělal, krom lámání dříví v lese, a jinak jenom posedával nebo polehával, přece jen se silami vystačil, a ještě si v duchu lebedil, že má živobyтіčko pokojné...*

19. povinnost:

19.1 strašit mezi jedenáctou a dvanáctou: *Ale celých pět paragrafů i s literami a, b, c, d mu napařili za to, že sto pětadesát let zanedbával strašecí povinnost mezi jedenáctou a dvanáctou, kdy měl podle předpisu za mokrého počasí běhat kolem chalupy jako bezhlavý pes a za sucha lítat jako ohnivě pometlo.*

A2) Excerpce, jež přímo referují k pohádkové postavě čerta, avšak používají k tomu jiného pojmenování pro tuto postavu:

1. rohatý: *Trepifajksl chtěl odpovědět, že zrovna teď se sem bude mandel rohatých stěhovat ...*

„Samotného rohatého vedeš, bratříčku!“

2. luciper: *... a tu ji luciper s chutí schramstnul jako rozinku.*

Nejstarší luciper seděl na trůně, a protože to bylo v červnu, kdy se líhne hodně much a všelijaké jiné nezdoby, měl jich na sobě i kolem sebe jako naseto.

Hned Matesa popadli a rovnou s ním k luciperovi.

A teď bude muset na věky zůstat mezi tou chlupatou rotou, protože ho luciper nazpátek mezi lidi jistě nepustí.

„Máš štandopede přiletět k nejstaršímu luciperovi! No máucta, z toho budeš mít pěknou polízanci!“

„Nemá rohy! Nemá rohy!“ řehnil se čerti, kolik jen se jich do luciperovy síně natlačilo

...

„A kde máš ocas, potvoro?“ zahřimal luciper a pekelníci s Matesa sdrali kalhoty, až mu všechny švy popraskaly.

... prohlásil, že je to fujtajbl, když Jeho Jasnost luciper polyká masařky.

Tu se vztyčil ten nejstarší luciper a zařval ...

Luciper se strašně rozzuřil, že Trepifajksl udělal pekle takovou ostudu.

„Padni na kolena, mizero čertovská, a klaň se před mou velebností,“ rozvzteklil se luciper na ubohého Matesa, který už zapomněl, co je předepsáno před knížetem pekelným.

Však by se i s tím luciperem nějak dalo mluvit ...

3. chlupáč: *Milí chlupáci, kterým se ještě z toho vína kouřilo v hlavě, se začali jeden na druhého sápat a v minutce se porvali hůř než dva psi, že z nich chlupy na všechny strany lítaly.*

4. černý: *Černý se zachechtal a na rozcestíčku po něm zůstal jen smrad a kouř.*

5. chlupatá rota: *A teď bude muset na věky zůstat mezi tou chlupatou rotou, protože ho luciper nazpátek mezi lidi jistě nepustí.*

6. čerchmant: *„Ale spravedlivý nejsi, čerchmante! Dávno bys jinak musel toho krkouna Pandrholu na nejšpicatější vidle napíchnout!“*

„Tak jdou, jdou, pane čerchmant ...“

„Jen se nevyrušujou, pane čerchmant, je tu pro nás pro oba místa dost.“

7. pekelník: *„A kde máš ocas, potvoro?“ zahřimal luciper a pekelníci s Matesa sdrali kalhoty, až mu všechny švy popraskaly.*

8. hejhula: ... *ten hejhula, co se mihl Matesovi kolem uší, jistě už podal na pekelné derekci hlášení, že se tu potlouká nějaký ztracený nebo zdivočelý čert, a z pekla už ho přijdou přiskřípnout.*

9. čertisko: ... *do třetice mu přišlo líto, že by měl odejít a zanechat čertiskům zázračný ubrus.*

10. šmajdavec: *A ten první šmajdavec začal klepat na kabelu znova a znova.*

11. pekelný bratr: ... *pak si oba pekelní bratři sedli ke stolu.*

12. chlupatá potvora: *Může-li ten ubrousek sloužit svým jídlem takovým chlupatým potvorám ...*

13. hasáčert: *Loupežníci se mračili jak hasáčerti ...*

14. satan: *Panička, nasupená jak satan ...*

15. ďábel: *Myslí si nic jinak, než že mu na pekelné derekci na to jeho lenošení a ulevání přišli a teď že sem na revizi posílají naostro kovaného ďábla.*

A₃) Excerpce, jež se svým významem pojí k postavě čerta, protože obsahují výraz „peklo“ a jeho varianty:

1. bez dalšího sémantického příznaku: *Tu se vztyčil ten nejstarší luciper a zařval, až mu z hrdla plameny vyšlehly: „Žeňte ho z pekla, mizeru! To není žádný čert! Vždyť nám ho ta baba dočista počlověčila!“*

Luciper se strašně rozzuřil, že Trepifajksl udělal pekle takovou ostudu.

Pravda, měl strach, že mu na to v pekle přijdou.

Oči mu radostí jen hrály, a když byl od pekla kousínek dál, aby ho nemohli zaslechnout, začal si ten šelma pěkně do kroku pobrukovat ...

Čekal ... ale když už celé půlstoletí z pekla nikdo nepřicházel ... pustil svou domovskou obec z hlavy a žil, jak se dalo.

„Má ocas uřatý jako myslivecký pes!“ hlaholilo to zase celým peklem a chudák Mates, či vlastně Trepifajksl, nevěděl pro samou hanbu, kam oči schovat.

... a očima pořád bloudil z kouta do kouta, jako by tam hledal nějaké pekelné znamení.

... a Matesova ouhona před celým peklem vyšla najevo.

Ale Mates ani slyšet, do pekla s ním bába nemůže, to by to schytral dvojnásob!

... Matesovi nezbývala než ta cestička do pekla...

Do pekla s vámi ...

Bába celá ubřečená stála mermomocí na tom ... že je srkze něj taky ona do pekla příslušná, a že tam tedy půjde s ním.

2. s příznakem hierarchie: „Padni na kolena, mizero čertovská, a klaň se před mou velebností,“ rozvzteklil se luciper na ubohého Matesa, který už zapomněl, co je předepsáno před knížetem pekelným.

Myslí si nic jinak, než že mu na pekelné derekci na to jeho lenošení a ulevování přišli a teď že sem na revizi posílají naostro kovaného d'ábla.

... ten hejhula, co se mihl Matesovi kolem uší, jistě už podal na pekelné derekci hlášení, že se tu potlouká nějaký ztracený nebo zdivočelý čert, a z pekla už ho přijdou přiskřípnout.

Pekelná derekce tam už dávno poslala takového obstaršího, nejmíň sedmistyletého čerta, původně se jmenoval Kunygund nebo Trepifajksl, ale protože tam žil už léta letoucí o samotě, sám svoje pravé jméno zapomněl.

Žaloba ... moc pevně na nohou nestála, protože Trepifajksl celou tu dobu, co byl z pekla pryč, se zdržoval jen v Dalskabátech, jak měl z pekelné derekce přikázáno, a tak se mu zběhnutí přišít nedalo.

3. s příznakem etikety: „Padni na kolena, mizero čertovská, a klaň se před mou velebností,“ rozvzteklil se luciper na ubohého Matesa, který už zapomněl, co je předepsáno před knížetem pekelným.

4. s příznakem byrokracie: Myslí si nic jinak, než že mu na pekelné derekci na to jeho lenošení a ulevování přišli a teď že sem na revizi posílají naostro kovaného d'ábla.

... nejspíš na milého Trepifajksla v pekle zapomněli, nebo se jim při nějakém tom stěhování lejster ztratila jeho kartička.

5. s příznakem puchu: Trepifajksl, zoufalstvím celý tumpachový, zkusil svůj nejparádnější kousek: třebaže bylo teprve půl čtvrté odpoledne, proměnil se v bezhlavého psa, zasmrděl celou sednici sírou a pekelným puchem a pak vyrazil oknem ven, až tabulka zabřinčela.

... Mates sám za ta dlouhá léta odvykl pekelnému puchu a smradu a ten ho teď dusil a štípal do očí, div se mu zvracet nechtělo.

Kolem chalupy běhal černý pes s očima jako ohnivé bochníky a docela tak jako kdysi Trepifajksl pouštěl sirnatý pekelný smrad.

6. s příznakem moci: Trepifajksl vyvalil bulvy, div mu z očních jamek nevypadly, zamekta, tady že tento, víme, vládnou pekelné mocnosti ...

7. s příznakem pekelné brány: Popadli milého Trepifajksla, nebo teď už vlastně Matesa, a jedním šmejknutím ho vyhodili jako psí kůži na smetiště před bránu pekelnou.

Mates fr! vyletěl s druhým čertem do vzduchu a cesta necesta pádili nocí k bráně pekelné.

Sotva vlezli do brány, vyrojilo se kolem nich čertů až černo.

A za zády se mu s třeskotem zavřela brána pekelná.

8. s příznakem ohně, plamenů, žáru: ... *když se choulil v tom svém zdrchaném seně a chladem zrovna skojíkal, zastesklo se mu po plamenech pekelných.*

Ze všeho nejlíp se mu zalíbila kovařina, snad proto, že v kovárně se dmýchá do ohně jako v pekle, že tam při každé ráně perlíkem vesele skáčou žhavé hvězdičky okují a všechno voní tou zvláštní vůní železa, která připomíná hromy a blesky, a která proto Matesovi přiváděla na paměť jeho pradávnné čertovské mládí.

Trepifajksl ... se vrátil na lavici a myslel si něco o pekle horoucím.

„Rovnou z horoucího pekla jsem přilít!“

„Ále, zasejc o pekle...“ říkávala bába mrzutě, protože pan farář měl síru a plameny pekelné v každém kázání ...

... a sliboval mu pomstu až do pekel horoucích.

9. s příznakem justice: *Ani slovíčka omluvy nechtěl slyšet, a hned chudáka Matesa nařídil uvrhnout do černé d'oury, zejtra že ho bude soudit nejvyšší pekelný tribunál.*

Žaloba ... moc pevně na nohou nestála, protože Trepifajksl celou tu dobu, co byl z pekla pryč, se zdržoval jen v Dalskabátech, jak měl z pekelné derekce přikázáno, a tak se mu zběhnutí přišít nedalo.

Soud se protahoval druhý den, třetí den, protože doktor Solfernus z toho chtěl udělat slavný případ.

I napařil mu pekelný soud pět set osmdesát let, jen to břinklo.

10. s příznakem vysokého počtu obyvatel: *Sotva vlezli do brány, vyrojilo se kolem nich čertů až černo.*

11. s příznakem síry: *„Ále, zasejc o pekle...“ říkávala bába mrzutě, protože pan farář měl síru a plameny pekelné v každém kázání ...*

B) Excerpce, jež referují k jinému jevu či skutečnosti než k pohádkové postavě čerta, či užívají této postavy k obraznému pojmenování skutečnosti (a přímo se tedy nepodílejí na vytváření obrazu čerta):

1. reference k jinému jevu či skutečnosti: *Po celém zámku se rozkřiklo, že princeznu Jasněnu odnesl o půlnoci čert. (Zde je pojmenována skutečnost unesení princezny Jasněny Jírou ševcem, nikoli čertem.)*

„Mámení pekelná! Čert! Satanáš!“ vykřikl král a svalil se hrůzou jak dlouhý, tak široký. (Zde je opět řeč o Jírovi.)

čertův blázníček (= bylina)

... až dá k lepšímu tu svou historku o čertovském paroháči ... (Zde je pojmenován kapsář, kterému narostly parohy.)

„Dábel!“ vykřikl zděšeně, „dábel bez vousů!“ (Zde je řeč o Mikešovi, který se vplížil do nepřátelského tureckého vojenského tábora, kde ho jeho bezvousá tvář prozradila nepříteli.)

„Čert! Dábel! Satanáš!“ spustila vrískot ... (Zde je reference ke skupině postav – pekař, pekařka, děvečka a tovaryš – která běhala po náměstí potřená vajíčky.)

„Cožpak jsi včera neslibil, že přijedeš, hasačerte?“ (Zde Pandrholka oslovuje Kubu Dařbujána.)

2. obrazná pojmenování: *... jak čerti vtrhli do tureckého tábora.*

Jeli, jako když se čerti žení ...

Honza Kleperád čul čertovinu ...

Celý rozčertěný popadl ...

Celý den se v duchu čertil na generálskou dceru ...

„Kulhala jako čertova paňmáma!“

... lepilo se mu to na prsty jako čert.

... a začala ho pálit jako čert.

... a ujížděl nocí jako čert.

„Jdeš mi z vozu, potvoro!“ rozčertil se na zloděje hrnčír ...

3. řečnické obraty: *„Obrátím peklo vzhůru nohama, jen když ten střevíček dostanu!“*

... byl ochoten jít do samého pekla pro jeden její klamavý úsměv.

„Čerchmanta, to by tak bylo něco pro mě!“

„Když ty jsi sám rohatý, tak táhni ke všem čertům!“

„Kterej d'as nám to šustí v sednici?“

„... ani čert mi v tom nezabrání!“

„Ech, čerta starého!“ rozmrzele mávl rukou profous ...

„I třeba čert, jen když je mužský ve stavení ...“

... který se nebojí Turků, ba ani čerta ne ...

4. ustálená spojení: *Ale tu máš čerte kropáč!*

Ale co čert nechtěl ...

„Čert ví, co mám za náuru ...“

... uklonil se Ondra poníženě, ale v očích už mu hrálo sto čertů.

*... a tu máš čerte kropáč! ... (Tato excerptce se v souboru pohádek vyskytla celkem čtyřikrát, s různými variantami, viz *Ale tu máš čerte kropáč!*)*

2. Legenda

Korpus excerpceí uvedený výše představuje přehled výskytů v rámci pohádkového souboru České pohádky (Drda, 1985). Excerptce jsou rozděleny do dvou hlavních kategorií – A a B – které zohledňují sémantickou podstatu excerptce a které rozlišují skupinu excerptcí, jež přímo referují k pohádkové postavě čerta (skupina A), a skupinu excerptcí, jež referují k jinému jevu či skutečnosti, než je pohádková postava čerta, nebo užívají slova „čert“ k nepřímému pojmenování skutečnosti (skupina B). Skupina A obsahuje tři podskupiny – A₁, A₂, A₃ – jež obsahují excerptce, které buďto přímo referují k postavě čerta jako takového a také ho takto pojmenovávají (A₁), nebo používají k pojmenování postavy čerta jiného slova než „čert“ (A₂); poslední podskupina (A₃) zahrnuje excerptce, jež obsahují slovo „peklo“, či jeho různé varianty. Skupiny v rámci korpusu jsou následně členěny do sémantických tříd (popř. podtříd) dle významu. Excerptce jsou uváděny kurzívou.

Fazetové uspořádání excerpce inspirované metodikou navrženou M. Křivancovou znázorňují následující přehledné tabulky (fazety jsou vyznačeny tučnými kapitálkami):

JAKÉ MÁ VLASTNOSTI	EXCERPCE
je zapomenutý	<i>Zapomenutý čert</i>
krutost, neúprosnost	<i>Žalobcem byl doktor Solfernus a to byl známý ras, který hned tak nikoho z drápů nevydal.</i>
je přímý	<i>Trepifajksl jí dal najevo, že mu může vlézt na chlupatá záda ...</i>
vztek, vzteklý	<i>... pln vzteku se vyškrábal na pícku ...</i>
stojí si za svým	<i>... pln vzteku se vyškrábal na pícku, aby bylo jasno, že si své vlastnické právo na chalupu upřít nedá ...</i>
mrzutost	<i>... a tam začal mrzutě blemcat jazykem, jak to umějí právě jenom čerti.</i>
troufalost	<i>Tak si potají umínil, že dá Matesovi znát, co je pořádná kovařina, a že jeho troufalost přede všemi zahanbí.</i>
lítostivost	<i>Tak mu toho všeho přišlo líto ... že mu to div srdce neutrhlo.</i>
chuť k jídlu	<i>Plnou hubu slin, vrtěl se Trepifajksl ve svém koutku na peci ...</i>
nevlídnost	<i>Nikde vlídný pohled, vlídné slovíčko, to holota čertovská ani neumí!</i>
je pomalý	<i>Než se čerti vzpamatovali a přestali s rvačkou, byl neviditelný Honza ten tam.</i>
nechuť k lidskému pachu	<i>Chvilinku nadávali, že to tu všechno zasmradila člověčina ...</i>
lenost	<i>... ale za chvíli ze samé lenosti se stulil na lavici a začal podřimovat, že tu hřimavici pěkně v dřimotě přečká.</i>
nechuť k práci	<i>... a třebaže mu práce na sto honů smrděla, pospravil v chalupě rozprskanou pícku.</i>

zlost	<i>Nakonec Trepifajksl upadl do zlostné dřímoty, zkroutil se do klubička a tiše vrčel jako hajného pes, když se mu zdá o zaječím bále.</i>
vážnost mezi muži	<i>Matesovi se udělalo ještě víc ouzko, když si vzpomněl, jakou vážnost měl mezi mužskými u kováře nebo v dalskabátské hospodě.</i>
vypočítavost	<i>Matesovi se hlava točila, když mu to bába vypočetla. Ale co naplat! Nějaké mužské práci se naučit musel, když chtěl být s bábou zadobře. A znova louskat šváby – to už se mu nechtělo.</i>
stydlivost	<i>Mates se trošku zdráhal, protože byl stydlivka, ale jinak ho to mezi lidmi táhlo.</i>
zimomřivost	<i>Mates bez ocasu, ale zato v kalhotách si vykračoval po dvoře jako pán a liboval si, jak to ty jeho zimomřivé hnáty pěkně hřeje.</i>
nedočkavost	<i>Když navečer Mates přišel, hlavičku ztěžklou po té pěkné hodině, ale jinak celý nedočkavý ...</i>
strach a úzkost	<i>I podíval se Mates bolestně po bábě Plajznerce, protože dostal strach, že mu zas kalhoty vezme.</i>
hloupost	<i>Čert poslechl, částečně i proto, že byl hloupý a na to překvapení zvědavý.</i>
dělá si starosti	<i>Čert to dopuštění chvíli pozoroval oknem, v starosti, aby mu voda střechu neservala ...</i>
zvědavost	<i>Čert poslechl, částečně i proto, že byl hloupý a na to překvapení zvědavý.</i>
lekavost	<i>Čert na lavici leknutím nadskočil.</i>
nutnost schovávat se před lidmi	<i>Bába Plajznerka byla ráda, že si vesnice na Matesa zvykla a že už ho nemusí před lidmi schovávat.</i>
šibalství	<i>Ale Mates, šibal, na to ani nemrkl, jenom čichal, jestli kovář i ve svátečních šatech voní železem.</i>
nesmrtelnost	<i>A to byste teprve koukali, jaký teď byl z Matesa kudrnáč, třebaže mu šlo už na osmistý rok!</i>
vynalézavost	<i>A tu Mates ... sám přišel na nápad.</i>

záliba ve špatnostech	<i>... čerti jsou od přirozenosti líné kůže a myslí jenom na špatnosti, na pokoušení a svádění lidí.</i>
dá se uplatit jídlem	<i>Div divoucí, nad těmi plnými talíři Trepifajksl pomalu zapomínal na svou čertovskou přirozenost, zvykal si na Matesa a hubu měl za chvíli paškrtnou a jazýček chlupatý.</i>
pohrdavost	<i>„Ten dřizda může nejvíc povídat!“ ušklíbl se Mates pohrdavě ...</i>
je děsivý	<i>„Ma... Mates!“ zamektal ustrašeně, a protože soudce strašně zakoulel očima ...</i>
je hodný	<i>„Když tys byl, Matýsku, ze všech těch mých nebožtíčků ten nejhodnější!“</i>
nevrlost	<i>„Copak chrápu?“ zabručel Trepifajksl nevrle ...</i>
bručivost	<i>„Copak chrápu?“ zabručel Trepifajksl nevrle ...</i>
chrápe, hlasitě chrápe	<i>V sednici byly kolem kamen dvě lavice a na každé z nich chrápal jeden čert tak hlasitě, až z toho v uších zaléhalo.</i>
hodí se k bábě	<i>„Ale starého čerta,“ říkávala po pravdě, „kdopak jiný by se hodil k takové bábě, jako jsem já?“</i>
má nekřesťanské jméno	<i>„Takové nekřesťanské jméno. Hnedle jako fujtajksl!“</i>
neslučitelnost s lidskou společností	<i>... s ním těžko může do vsi mezi lidi, aby ji zlí jazykové neroznesli.</i>
kulhavost, šmajdavost	<i>... dole na lavici se probudil jeden čert, šmařchavý, chlupatý a rohatý jako starý kozel.</i>
je mračivý	<i>Jen pan vrchní se mračil jako čert ...</i>
je mlsný	<i>Z buchet měl nejraději tvarohové, hlavně když byl tvaroh rozdělán žloutkem a posypán rozinkami, a to si šelma vybíral hlavně ty rohové, které mají nejvíc promaštěné kůrky.</i>
není zvyklý nosit kalhoty	<i>Mates neměl nic proti, třebaže předtím celý život vystačil jen se svou čertovskou kůží a něco podobného nohavicím neměl jaktěživ na těle.</i>
má hořlavé sliny	<i>... plivl po ní hořlavou čertovskou slinou, až to do dveří dolíček vypálilo.</i>

samotářství	<i>Pekelná derekce tam už dávno poslala takového obstaršího, nejmíň sedmistyletého čerta, původně se jmenoval Kunygund nebo Trepifajksl, ale protože tam žil už léta letoucí o samotě, sám svoje pravé jméno zapomněl.</i>
posměvačnost	<i>„Nemá rohy! Nemá rohy!“ řehnil se čerti, kolik jen se jich do luciperovy síně natlačilo, a ještě to hlasitě sdělovali těm druhým, co museli zůstat za dveřmi.</i>
nespravedlnost	<i>„Ale spravedlivý nejsi, čerchmante! Dávno bys jinak musel toho krkouna Pandrholu na nejšpicatější vidle napíchnout!“</i>
zuřivost	<i>Luciper se strašně rozzuřil, že Trepifajksl udělal pecku takovou ostudu.</i>
zoufalství, zoufalost	<i>Trepifajksl, zoufalstvím celý tumpachový, zkusil svůj nejparádnější kousek: třebaže bylo teprve půl čtvrté odpoledne, proměnil se v bezhlavého psa, zasmrděl celou sednici sírou a pekelným puchem a pak vyrazil oknem ven, až tabulka zabřinčela.</i>
mazanost	<i>Oči mu radostí jen hrály, a když byl od pekla kousínek dál, aby ho nemohli zaslechnout, začal si ten šelma pěkně do kroku pobrukovat ...</i>
stesk	<i>... když se choulil v tom svém zdrchaném seně a chladem zrovna skojíkal, zastesklo se mu po plamenech pekelných.</i>
neznalost lidské práce	<i>Ach ouvej, byly to těžké začátky u těch řemeslníků! Takový přicmrdálek v dílně, kde ničemu nerozumí, se tuze těžko vrtí a taky žádný div, když semhle tamhle nějakou slízne!</i>
žalost	<i>... a nakonec ze žalosti a ze slabosti usnul v trouchnivé slámě.</i>
slabost	<i>... a nakonec ze žalosti a ze slabosti usnul v trouchnivé slámě.</i>

JAK VYPADÁ	EXCERPCE
vyhublý	<i>Z takové stravy neztloustl, ba dalo by se říci, že vypadal jako nekrmený šindel.</i>
má ohnivé pazoury	<i>... a tak škrabal ohnivými pazoury po dveřích, až se dřevo připalovalo.</i>
chlupy	<i>Skočil z lavice, strčil do druhého, ještě chlupatějšího ...</i>
rohy	<i>... dole na lavici se probudil jeden čert, šmačhavý, chlupatý a rohatý jako starý kozel.</i>
šátek na krku	<i>Šátek na krku měl tmavočervený ...</i>
jako ze škatulky	<i>... zkrátka byl jako ze škatulky.</i>
ocas	<i>Neboť Mates ... jako všichni čerti měl na kostrči pořádný ocas smeták, za jaký by se nemusela stydět žádná jalovice ...</i>
nohy	<i>Na nohy, či jak se těm končetinám u čertů říká, mu dala nízké holínky z měkké teletiny ...</i>
nízké holínky z teletiny	<i>Na nohy, či jak se těm končetinám u čertů říká, mu dala nízké holínky z měkké teletiny ...</i>
slušivý	<i>... a Mates sám sebe ani nepoznával, jak mu to všechno dohromady slušelo!</i>
kalhoty	<i>Mates bez ocasu, ale zato v kalhotách si vykračoval po dvoře jako pán a liboval si, jak to ty jeho zimomřivé hnáty pěkně hřeje.</i>
křivá huba	<i>Hubu měl ... trošinku nakřivo, jako mívají všichni čerti ...</i>
zašpičatělé ušní boltce	<i>... ušní boltce drobátko zašpičatělé ...</i>
kapička na nose	<i>... a na nose, jak bylo poněkud chladněji, se mu komíhala kapička ...</i>
hodně vlasů	<i>... a vlasů měl na hlavě víc než celá obecní rada dohromady.</i>
kudrnaté vlasy	<i>A to byste teprve koukali, jaký teď byl z Matesa kudrnáč, třebaže mu šlo už na osmistý rok!</i>
starý	<i>„Ale starého čerta,“ říkávala po pravdě, „kdopak jiný by se hodil k takové bábě, jako jsem já?“</i>
docela obstojný	<i>„... vždyť je z tebe teď docela obstojný mužský! Ještě mi tě budou ženské závidět!“</i>

kopyta	<i>„Jen bych si vyprosil, abyste mi tu dali nějakou práci, třeba čertům kopyta brousit, aby mi to líp utíkalo.“</i>
kostkovaná čepice	<i>... seděl Mates u stolu a tu kostkovanou čepici ... měl naraženou na obě uši.</i>
koudel vlasů	<i>... až se mu za pár dní v té černé koudeli ztratily.</i>
nos	<i>Zvedl na peci hlavu a našpicoval svůj čertovský nos ...</i>
černé vlasy	<i>... už jen ty čertovské rohy, které Matesovi prokukovaly mezi černými kudrnami na hlavě.</i>
kůže	<i>Pár dní se Mates potloukal po chalupě jen tak, v čertovské kůži, kterou měl už na mnoha místech prošoupanou.</i>
drápy	<i>Občas se ohnal, některá moucha mu uvízla mezi drápy a tu ji luciper s chutí schramstnul jako rozinku.</i>
mouchy a jiná nezdoba na sobě i kolem sebe	<i>Nejstarší luciper seděl na trůně, a protože to bylo v červnu, kdy se líhne hodně much a všelijaké jiné nezdoby, měl jich na sobě i kolem sebe jako naseto.</i>
postarší	<i>Pekelná derekce tam už dávno poslala takového obstaršího, nejmíň sedmistyletého čerta ...</i>
podoba černého psa s ohnivýma očima	<i>Kolem chalupy běhal černý pes s očima jako ohnivé bochníky a docela tak jako kdysi Trepifajksl pouštěl sirnatý pekelný smrad.</i>

JAKÉ MÁ SCHOPNOSTI	EXCERPCE
výjimečné znalosti o koních	<i>Toť se ví, že se to neutajilo, jaký je ten Plajznerčín Mates koňář, a tak se s ním sedláci často i radívali, když koně chytli vozhrívku nebo dostali špánky a taky když se chystali koupit, prodat nebo vyměnit, protože Matesa v koňarině neošidil ani handlíř, ani cikán.</i>
omezená schopnost práce s nástroji	<i>Sekeru ... uzmul dřevařům ještě v časech, kdy byl na chalupě sám a žral brouky a plže. Ale zacházet s tím nástrojem uměl pramaloučko, leda tak suchou větev přerazit nebo přepižlat, aby se vešla do pícky.</i>
dobry čich	<i>... pestrce a lanýže líp, než psi vyčenicával, pro zelené jmelí až do jedlových vršků šplhával.</i>
schopnost kovářství	<i>Od těch čas byl v kovárně pečený vařený. Ty nejhorší, nejkopavější kobyly si bral na starost ... a v jeho rukou z těch nejdivočejších třestidel byla učiněná jehňátka.</i>
schopnost rozdělení ohně	<i>Nad ním si nahřával Trepifajksl prokřehlé ruce, a tu a tam si upekl i zajíčka, když jej vyrval vranám pod zobanem nebo čmajzl pytlákovi z oka.</i>
schopnost pečení zajíce	<i>... a tu a tam si upekl i zajíčka, když jej vyrval vranám pod zobanem nebo čmajzl pytlákovi z oka.</i>
neschopnost plakat	<i>A kdyby čerti vůbec uměli plakat, jistě by byl měl v tu chvíli plné oči slzí.</i>
schopnost naučit se lidské práci	<i>... přes všechno trápení odkoukal Mates řemeslníkům tolik fortelů, že se vyrovnal nejšíkovnějším mužským ze vsi.</i>
schopnost šidit s kartami	<i>Víc toho z čertovského řemesla neuměl, leda nějaké menší čáry a kouzla, jaké trefí i leckterá vesnická čarodějnice, a trošinku šidit s kartami.</i>
proměna podoby	<i>Trepifajksl vyskočil rovnýma nohama, udělal už tak ze zvyku „hudry! hudry!“ a zrovna se chystal, že se promění v oblak sirného smradu ...</i>
schopnost udělat se neviditelným	<i>Nezbylo mu než se udělat neviditelným, což není pro čerta zrovna ta největší obtíž, a chodit potají do vsi k</i>

	<i>řemeslníkům, aby jim něco z jejich fortelů pod rukama odkoukal.</i>
schopnost dělat menší čáry a kouzla	<i>Víc toho z čertovského řemesla neuměl, leda nějaké menší čáry a kouzla, jaké trefí i leckterá vesnická čarodějnice ...</i>

JAK SE CHOVÁ	EXCERPCE
rychlé jezení	<i>Zasyčela v jeho hladovém chřtánu, jako když plivneš na rozpálenou plotnu, a čertovi zbyly jen lítostivé oči nad prázdným železnáčkem.</i>
pudové, nezdrženlivé chování	<i>Tu už se Trepifajksl neudržel, rovnýma nohama skočil z pece, popadl železnáček, ani si do talíře nenalíval a všechnu polívku vysrkl jedním douškem.</i>
zoufalé chování	<i>Trepifajksl, pořád ještě v psi podobě, ze samé dišperace třikrát oběhl chalupu, štěkal a vyl, třebaže byl bezhlavý, takže mu to dalo obzvláštní práci, a tak škrabal ohnivými pazoury po dveřích, až se dřevo připalovalo.</i>
blemcá jazykem	<i>... a tam začal mrzutě blemcat jazykem, jak to umějí právě jenom čerti.</i>
mužské řeči a mravy	<i>... a přitom se skamarádil s kopou mužských z Kácíně i z Dalskabátů a pochytil od nich mnoho moudrých i prostořekých mužských řečí i móresů.</i>
posmívá se	<i>Někteří, co Matesa znali ještě od dřívějška, se mu vyšklebovali ... ti druzí si dělali špr'ouchlata z jeho kabátu i z té památeční čepice a nejmladší čír'ata se mu vyšklebovala, že smrdí člověčinou.</i>
dělá si z ostatních legraci	<i>... ti druzí si dělali špr'ouchlata z jeho kabátu i z té památeční čepice ...</i>
naříkání	<i>Mates skojíkal hodnou chvíli jako pes ...</i>
zdráhá se	<i>Mates se trošku zdráhal, protože byl stydlivka, ale jinak ho to mezi lidi táhlo.</i>
kaboní se	<i>Markýtko se na ta slova zakabonila jako čert ...</i>
dupání na strop	<i>Když to nepomáhalo, vyletěl na půdičku, hodnou chvíli dupal vší silou na strop, až se celý zadýchal, a nakonec ze žalosti a ze slabosti usnul v trouchnivé slámě.</i>
pije rovnou z konvice	<i>... a zapíjeli rovnou z konvic, až jim víno na bradu chrstalo.</i>
chrstá si víno na bradu	<i>... a zapíjeli rovnou z konvic, až jim víno na bradu chrstalo.</i>

svornost	<i>Když se bába vracela z kostela ... Mates honem shledal krejčary za mázy, vyzunkl zbyteček ode dna a zase ve svornosti šupajdili s bábou na tu svou chalupu.</i>
nenasytnost	<i>Čerti se usadili k těm dobrotám a jedli, až jim ušima praskalo.</i>
němé pokývání hlavou	<i>Ale Mates jen němě hlavou zakýval, jako že je to marnost vyzvídat.</i>
seká dobrotu	<i>Ale jak začal sekat dobrotu, měl milý Mates blaho.</i>
způsob spaní	<i>Ale jak ten ubrus dostat, když na něm oba spící čerti měli složeny hlavy i lokty?</i>
hrubiánství	<i>Ale dva čerti ho tak pěkně rýpli do beder, až Mates opravdu na kolena upadl.</i>
mektání	<i>„Ma... Mates!“ zamektal ustrašeně ...</i>
koulení očima	<i>... a protože soudce strašně zakoulel očima ...</i>
plive sliny	<i>... plivl po ní hořlavou čertovskou slinou, až to do dveří dolíček vypálilo.</i>
sápe se na jiné čerty	<i>Milí chlupáči, kterým se ještě z toho vína kouřilo v hlavě, se začali jeden na druhého sápat a v minutce se porvali hůř než dva psi, že z nich chlupy na všechny strany lítaly.</i>
vyvaluje oči	<i>Trepifajksl vyvalil bulvy, div mu z očních jamek nevypadly ...</i>
způsob létání	<i>Mates frr! vyletěl s druhým čertem do vzduchu a cesta necesta pádili nocí k bráně pekelné.</i>

JAKÉ MÁ PREFERENCE	EXCERPCE
má rád koprovku	<i>Zrovna takhle ... v neděli se vracel s babou ze vsi a v hubě se mu sliny sbíhaly na koprovku z kyselé husté smetany ...</i>
má rád bramboračku s majoránkou	<i>Tak mu toho všeho přišlo líto, toho hedvábného živobytí s bábou Plajznerkou, té její bramboračky s majoránkou ...</i>
má rád šklubánky	<i>Mohl se utlouci po šklubánkách, vykrajovaných z hrnce mastnou lžící ... ale po nahatých, jen tak mákem sypaných, se vůbec nehnal.</i>
má rád knedlíky se zelím i s omáčkami	<i>Dokázalo se, že odmítá chroustat plže a šváby, ba že si je i oškliví, a nehorázně vychvaluje knedlíky se zelím nebo i s omáčkami, což je u čerta neslýchané.</i>
má rád tvarohové buchty	<i>Z buchty měl nejraději tvarohové, hlavně když byl tvaroh rozdělán žlutkem a posypán rozinkami, a to si šelma vybíral hlavně ty rohové, které mají nejvíc promaštěné kůrky.</i>
má rád vůni železa	<i>Voněl [železem] ... až se Mates celý rozehrál.</i>
preferuje mastné šklubánky	<i>Mohl se utlouci po šklubánkách, vykrajovaných z hrnce mastnou lžící ... ale po nahatých, jen tak mákem sypaných, se vůbec nehnal.</i>
nechuť k masařkám	<i>Jak se na to Mates koukl, žaludek se mu začal nepokojit.</i>
rád by se zbavil rohů	<i>Ale přitom by se jich sám byl rád zbavil, hlavně proto, že se mu tuze líbila ta kostkovaná čepice po nebožtíkovi ...</i>
líbí se mu kostkovaná čepice	<i>Ale přitom by se jich sám byl rád zbavil, hlavně proto, že se mu tuze líbila ta kostkovaná čepice po nebožtíkovi ...</i>
má rád kováře a jeho rodinu, tovaryše v kovárně	<i>A když mu Plajznerka slíbila, že si sednou ke kovářovic stolu, dal si Mates říci a šel.</i>
rád se těší s lidmi	<i>„I kdepak, potěšit se!“</i>
má rád společnost	<i>„... ve dvou nám to líp uteče!“</i>
chce práci, má rád práci	<i>„Jen bych si vyprosil, abyste mi tu dali nějakou práci, třeba čertům kopyta brousit, aby mi to líp utíkalo.“</i>
chce se vidět s kamarády	<i>„A kdybych takhle jednou za rok mohl mrknout za kamarády do dalskabátské hospody...“</i>

má rád chrpově modrou barvu	<i>... vytáhla odtamtud pěkné soukenné kalhoty chrpově modré barvy, zrovna takové, jaká se Matesovi tuze líbila.</i>
má rád živobytí s bábou	<i>... mastil si to do Dalskabátů za bábou Plajznerkou ...</i>
rád si dá pivo	<i>... lokl si Mates na zkoušku piva z mistrova džbánu – panečku to lahodilo v takovém žáru! ...</i>
má rád rohové tvarohové buchty s rozinkami	<i>Z buchet měl nejraději tvarohové, hlavně když byl tvaroh rozdělán žloutkem a posypán rozinkami, a to si šelma vybíral hlavně ty rohové, které mají nejvíc promaštěné kůrky.</i>
má rád kovařinu	<i>Tak mu toho všeho přišlo líto ... i té zlaté kovařiny, která mu tak zachutnala, že mu to div srdce neutrhlo.</i>
rád si povídá s kamarády	<i>To bylo jeho nejmilejší, dát si natočit do korbílku chmelku, poklábosit s chlapy o koních, o práci v lese ... a jak to vůbec na tom světě chodí.</i>
rád popíjí pivo	<i>To bylo jeho nejmilejší, dát si natočit do korbílku chmelku, poklábosit s chlapy o koních, o práci v lese ... a jak to vůbec na tom světě chodí.</i>

CO DĚLÁ	EXCERPCE
topí v peci	<i>Začal v ní topit bukovými větvemi.</i>
bere si někoho na paškál u soudu	<i>U soudu si vzali Matesa na paškál, až se z něho kouřilo.</i>
pítí piva	<i>U každé té sorty si dali načepovat novou sklenici, aby nemleli jen tak nasucho.</i>
povídání, klábosení	<i>U každé té sorty si dali načepovat novou sklenici, aby nemleli jen tak nasucho.</i>
trucování	<i>Trepifajksl, co teď musel slyšet na jméno Mates, ze začátku tu a tam trucoval.</i>
strašení	<i>Trepifajksl vyskočil rovnýma nohama, udělal už tak ze zvyku „hudry! hudry!“ a zrovna se chystal, že se promění v oblak sirného smradu ...</i>
létání	<i>To letním voňavým povětrím zrovna proletěl čert, a to tak blizounko, že si nemohl Matesa nevšimnout.</i>
pobyt v kovárně	<i>Tam ... proseděl často celý den až do večera a tajně foukával do žhavých uhlíků, až bylo kováři divné, proč mu ta výheň tak dobře hoří.</i>
foukání do uhlíků/dmýchání	<i>Tam ... proseděl často celý den až do večera a tajně foukával do žhavých uhlíků, až bylo kováři divné, proč mu ta výheň tak dobře hoří.</i>
narážení ráfů na kola	<i>Taky ráfy na kola narážel ...</i>
kalení srpů a kos	<i>... srpy a kosy kalil ...</i>
pobíjení korb kováním	<i>... korby kováním pobíjel ...</i>
pomoc s bylinkami	<i>S bylinkami jí někdy pomáhal ... pestrce a lanýže líp, než psi vyčenicával, pro zelené jmelí až do jedlových vršků šplhával.</i>
vyčenicávání, čichání	<i>... pestrce a lanýže líp, než psi vyčenicával ... zelené jmelí až do jedlových vršků šplhával.</i>
šplhání do vršků stromů	<i>... pro zelené jmelí až do jedlových vršků šplhával.</i>

škodí lidem	<i>Přehazoval bábě pytlíky s kořením, rozhazoval otýpky, míchal outrobník s myším trusem a do pytlíků přisypával králíčí, zaječí i srnčí bobky, co nasbíral v lese.</i>
vrtí se	<i>Plnou hubu slin, vrtěl se Trepifajksl ve svém koutku na peci a ještě trochu trucoval.</i>
dělá rámus	<i>Jak padla jeho hodina, strhl rámus, jako když se železo po železe valí ...</i>
pouští blesky, zápach, kouř	<i>... také pouštěl kalafunové blesky a smradlavé pekelné pšouky ...</i>
běhá jako bezhlavý pes	<i>... a když nepršelo, lítával kolem chalupy jako bezhlavý pes nebo ohnivé pometlo.</i>
šťouchá	<i>Druhý čert na to šťouchnutí taky vyskočil, vteřinku naslouchal a pak zabručel ...</i>
pozorování	<i>Čert to dopuštění chvilinku pozoroval oknem, v starosti, aby mu voda střechu neservala ...</i>
podřimování	<i>... ale za chvilku ze samé lenosti se stulil na lavici a začal podřimovat, že tu hřímavici pěkně v dřimotě přečká.</i>
lámání dříví v lese	<i>Ale protože taky máloco dělal, krom lámání dříví v lese, a jinak jenom posedával nebo polehával ...</i>
posedávání	<i>Ale protože taky máloco dělal, krom lámání dříví v lese, a jinak jenom posedával nebo polehával ...</i>
polehávání	<i>Ale protože taky máloco dělal, krom lámání dříví v lese, a jinak jenom posedával nebo polehával ...</i>
lebedí si	<i>... a ještě si v duchu lebedil, že má živobytíčko pokojné...</i>
spánek, usínání	<i>Ale jak ten ubrus dostat, když na něm oba spící čerti měli složeny hlavy i lokty?</i>
soudní proces (žalobce i obžalovaný)	<i>Ale celých pět paragrafů i s literami a, b, c, d mu napařili za to, že sto pětadesát let zanedbával strašecí povinnost mezi jedenáctou a dvanáctou, kdy měl podle předpisu za mokrého počasí běhat kolem chalupy jako bezhlavý pes a za sucha lítat jako ohnivé pometlo.</i>
jezení	<i>„Teď se drobátko posilníme, než půjdeme na to strašení!“</i>
brumlání	<i>„No dobře...“ zabrumlal ... a nevida jiné pomoci, poslechl bábu.</i>
poroučení	<i>„Jděte tu čeládku zkrotit!“ poručil čert a tu husaři vyrazili.</i>

blekotání	<i>„Durmi fajte kedro, to teda jsem,“ blekotal Mates celý sinalý ...</i>
bratříčkování s kovářem	<i>... leželi si už na prsou, druh druhu držel kolem krku a tak se hubičkovali na bratrství, až se lidé vůkol ohlíželi ...</i>
doprovázení báby	<i>... doprovázel ji Mates až na dalskabátskou náves ...</i>
smích	<i>... a cizí myslivec se dal do takového smíchu, až Kubovi mráz na zádech naskočil.</i>
špicování nosu	<i>Zvedl na peci hlavu a našpicoval svůj čertovský nos ...</i>
opíjení se	<i>Za chvilinku začali z opilství zpívat, takovou nějakou čertovskou, samé kudlaj mudlaj rachachá, pak se jim začal jazyk zaplétat, a netrvalo to ani hodinku, a milí čerti rovnou u stolu usnuli. Rohaté palice si přitom položili na ubrus mezi poloprázdné talíře a mísy.</i>
zpívání	<i>Za chvilinku začali z opilství zpívat, takovou nějakou čertovskou, samé kudlaj mudlaj rachachá ...</i>
potlouká se	<i>Pár dní se Mates potloukal po chalupě jen tak ...</i>
pití vína	<i>Milí chlupáči, kterým se ještě z toho vína kouřilo v hlavě ...</i>
lité zápasení mezi sebou	<i>Milí chlupáči, kterým se ještě z toho vína kouřilo v hlavě, se začali jeden na druhého sápat a v minutce se porvali hůř než dva psi, že z nich chlupy na všechny strany lítaly.</i>
chechtání	<i>Černý se zachechtal a na rozcestíčku po něm zůstal jen smrad a kouř.</i>
hřímá	<i>„A kde máš ocas, potvoro?“ zahřímal luciper ...</i>
řve	<i>Tu se vztyčil ten nejstarší luciper a zařval, až mu z hrdla plameny vyšlehly ...</i>
lenošení	<i>Myslil si nic jinak, než že mu na pekelné derekci na to jeho lenošení a ulevování přišli a teď že sem na revizi posílají naostro kovaného d'ábla.</i>
podává hlášení	<i>... ten hejhula, co se mihl Matesovi kolem uší, jistě už podal na pekelné derekci hlášení, že se tu potlouká nějaký ztracený nebo zdivočelý čert, a z pekla už ho přijdou přiskřípnout.</i>
pronásleduje	<i>... ten hejhula, co se mihl Matesovi kolem uší, jistě už podal na pekelné derekci hlášení, že se tu potlouká nějaký ztracený nebo zdivočelý čert, a z pekla už ho přijdou přiskřípnout.</i>

čekání	<i>Čekal ... ale když už celé půlstoletí z pekla nikdo nepřicházel ...</i>
hlaholí	<i>„Má ocas uťatý jako myslivecký pes!“ hlaholilo to zase celým peklem ...</i>
hovor s bábou	<i>„Co kázal?“ ptával se Mates báby jen tak ze zvyku.</i>
předčítání rozsudku	<i>Když ten rozsudek předčítali, Mates jen lítostivě posmrkával.</i>
posmrkávání	<i>Když ten rozsudek předčítali, Mates jen lítostivě posmrkával.</i>
bloumání	<i>Celé půldne bloumal po chalupě, jako kdyby mu myši pupek zatáhly.</i>

ZPŮSOB ŽIVOTA	EXCERPCE
jí brouky	<i>Sekeru ... uzmul dřevařům ještě v časech, kdy byl na chalupě sám a žral brouky a plže.</i>
jí plže	<i>Sekeru ... uzmul dřevařům ještě v časech, kdy byl na chalupě sám a žral brouky a plže.</i>
jí pečené zajíce	<i>... a tu a tam si upekl i zajíčka, když jej vyrval vranám pod zobanem nebo čmajzl pytlákovi z oka.</i>
jí pečené sele	<i>Když se jim přejedlo pečené selátko ...</i>
jí kohouta	<i>... sáhli po kohoutkovi ...</i>
jí koroptví křídla	<i>... okusovali křidélka koroptvičkám ...</i>
jí bažantí běhánky	<i>... okusovali křidélka koroptvičkám a běhánky bažantům ...</i>
jí brusinky	<i>... zajídali to plnými lžicemi brusinek ...</i>
pije víno	<i>... a zapíjeli rovnou z konvic, až jim víno na bradu chrstalo.</i>
pije pivo	<i>Mates honem shledal krejčary za mázy, vyzunkl zbyteček ode dna a zase ve svornosti šupajdili s bábou na tu svou chalupu.</i>
jí žáby	<i>Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši, chrousty, zemní mloky, černé plže slizáky, a když ani to nebylo, z nouze lapal mouchy masařky.</i>
jí myši	<i>Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši, chrousty, zemní mloky, černé plže slizáky, a když ani to nebylo, z nouze lapal mouchy masařky.</i>
jí chrousty	<i>Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši, chrousty, zemní mloky, černé plže slizáky, a když ani to nebylo, z nouze lapal mouchy masařky.</i>
jí zemní mloky	<i>Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši, chrousty, zemní mloky, černé plže slizáky, a když ani to nebylo, z nouze lapal mouchy masařky.</i>
jí masařky	<i>Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši, chrousty, zemní mloky, černé plže slizáky, a když ani to nebylo, z nouze lapal mouchy masařky.</i>

jí tesaříky	<i>Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst škubánky i oukrop s česnekem.</i>
jí cvrčky	<i>Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst škubánky i oukrop s česnekem.</i>
jí majky	<i>Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst škubánky i oukrop s česnekem.</i>
jí krajníky	<i>Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst škubánky i oukrop s česnekem.</i>
jí střevlíky	<i>Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst škubánky i oukrop s česnekem.</i>
jí mravkolvy	<i>Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst škubánky i oukrop s česnekem.</i>
jí žoužel	<i>Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst škubánky i oukrop s česnekem.</i>
jí škubánky	<i>Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst škubánky i oukrop s česnekem.</i>
jí oukrop s česnekem	<i>Ale Trepifajksl se neměnil jen v tom, že přestal chroustat tesaříky, cvrčky, majky, krajníky, střevlíky, mravkolvy a jinou žoužel a naučil se jíst škubánky i oukrop s česnekem.</i>
jí zatuchlá stračí vejce	<i>... Trepifajksl ten den kromě tří zasmrádlých stračích vajec, kterými by pohrdla i kolčava, a kromě brouka krajníka nic v žaludku neměl ...</i>

jí houbovku	<i>... a že ta houbovka, do které bába nasbírala mladé smrže a světlohlavé májové hříbky, voněla jako nevím co: trošku po smažené cibulce a trošku po česneku, trošku po celeru, petrželce a mrkvi a trošku po zlatisté, na másle smažené jíšce.</i>
jí pečínku s kůží i vnitřnostmi	<i>... ta pečínka byla s kůží i s vnitřnostmi, protože čerti sami od sebe žádnou lidskou práci neumějí ...</i>
jí mouchy	<i>Občas se ohnal, některá moucha mu uvízla mezi drápy a tu ji luciper s chutí schramstnul jako rozinku.</i>
bydlí na strašidelném místě	<i>Vyhlédl z vikýře a vidí, jak sedlák uhání horempádem z těch strašidelných míst.</i>
bydlí v chaloupce	<i>Nejdřív se chtěl z čertovské chaloupky vyplížit jen tak ...</i>
bydlí na půdě se starým senem a myšimi pelechy	<i>Dokud tam ještě byli lidé, bydlíval na půdě ve starém seně, plném myších pelechů, a mezi jedenáctou a dvanáctou strašival.</i>
má kouzelný plášť	<i>Sotva to udělal, zmizel Honzovi před očima, jako by se v zem propadl. Za chvíli byl zase zpátky, sňal plášť a viditelnost se mu v tu ránu vrátila.</i>
má kouzelný ubrousek	<i>Sotva to řekl, začaly na ubrousku vyskakovat mísy s jídlem, jedna lepší než druhá: pečení kohoutci, ...</i>
má kouzelnou kabelu	<i>Jak ji čert vzal do ruky a klepl přes ni dlaní, v tu ránu z kabely vyskočilo pět červených husarů.</i>
vlastní hadry	<i>... krčil se ještě víc za čertovské hadry ...</i>
vlastní vidle	<i>„Ale spravedlivý nejsi, čerchmante! Dávno bys jinak musel toho krkouna Pandrhołu na nejšpičatější vidle napíchnout!“</i>
přátelí se s muži kováři	<i>... a přitom se skamarádil s kopou mužských z Kácíně i z Dalskabátů a pochytil od nich mnoho moudrých i prostořekých mužských řečí i móresů.</i>
přátelí se s bábou	<i>Tak mu toho všeho přišlo líto, toho hedvábného živobyetí s bábou Plajznerkou, té její bramboračky s majoránkou ...</i>
je pro něj potupa přátelit se s lidmi	<i>Přišly však najevo i vážnější a strašnější věci. Že si Trepifajksl zvykl kamarádit se s mužskými ... že se sprátelil s bábou, s kovářem ...</i>

je pro něj potupa pomáhat lidem	<i>Přišly však najevo i vážnější a strašnější věci. Že si Trepifajksl zvykl kamarádit se s mužskými, že pomáhal lidem v kovárně někdy za peníze a někdy dočista zadarmo ...</i>
je pro něj potupa mít kladný vztah k práci	<i>Přišly však najevo i vážnější a strašnější věci. Že si Trepifajksl zvykl kamarádit se s mužskými, že pomáhal lidem v kovárně někdy za peníze a někdy dočista zadarmo, že má rád práci ...</i>
je pro něj potupa stýskat si	<i>... že se mu v samotě stejská ...</i>
je pro něj potupa naučit se řemeslům	<i>... že se naučil několika řemeslům.</i>
je pro něj potupa svévolně si ulámat rohy	<i>Připustil sice, že je obžalovaný Trepifajksl mdlého rozumu, ale napařil mu přitěžující okolnost za to, že si svévolně ulámal rohy.</i>
je pro něj potupa odmítat plže a šváby	<i>Dokázalo se, že odmítá chroustat plže a šváby, ba že si je i oškliví ...</i>
je pro něj potupa vychvalovat knedlíky se zelím i s omáčkami	<i>Dokázalo se, že odmítá chroustat plže a šváby, ba že si je i oškliví, a nehorázně vychvaluje knedlíky se zelím nebo i s omáčkami, což je u čerta neslýchané.</i>
je pro něj potupa nemít rohy	<i>„Nemá rohy! Nemá rohy!“ řehnili se čerti, kolik jen se jich do luciperovy síně natlačilo, a ještě to hlasitě sdělovali těm druhým, co museli zůstat za dveřmi.</i>
je pro něj potupa nemít ocas	<i>„Má ocas uřatý jako myslivecký pes!“ hlaholilo to zase celým peklem a chudák Mates, či vlastně Trepifajksl, nevěděl pro samou hanbu, kam oči schovat.</i>
je neobvyklé, aby vychvaloval knedlíky se zelím i s omáčkami	<i>Dokázalo se, že odmítá chroustat plže a šváby, ba že si je i oškliví, a nehorázně vychvaluje knedlíky se zelím nebo i s omáčkami, což je u čerta neslýchané.</i>
má pohodlné živobytí	<i>A že při takové koupě i pro Matesa něco káplo a kovář na něm taky za pomoc nešklivil, měli ti dva ... zrovna hedvábné živobytí.</i>
žije v bohatství, blahobytu	<i>A že při takové koupě i pro Matesa něco káplo a kovář na něm taky za pomoc nešklivil, měli ti dva ... zrovna hedvábné živobytí.</i>

trápí se chladem	<i>... když se choulil v tom svém zdrchaném seně a chladem zrovna skojíkal, zastesklo se mu po plamenech pekelných.</i>
má pokojné živobytí	<i>Ale protože taky máloco dělal, krom lámání dříví v lese, a jinak jenom posedával nebo polehával, přece jen se silami vystačil, a ještě si v duchu lebedil, že má živobytíčko pokojné...</i>
má povinnost strašit	<i>Ale celých pět paragrafů i s literami a, b, c, d mu napařili za to, že sto pětadesát let zanedbával strašecí povinnost mezi jedenáctou a dvanáctou, kdy měl podle předpisu za mokrého počasí běhat kolem chalupy jako bezhlavý pes a za sucha lítat jako ohnivé pometlo.</i>

MLUVA

Sotva zahlédl Matesa, mrskl sebou, proměnil se v čerta a spustil: „Omaj dynko parte fájo, poslouchej, že ty jsi Trepifajksl?“

„Ten dřizda může nejvíc povídat!“ ušklíbl se Mates pohrdavě a raději zavedl řeč na koně, protože to ho daleko víc bavilo.

„Teď se drobátko posilníme, než půjdem na to strašení!“

„Durmi fajte kedro, to teda jsem,“ blekotal Mates celý sinalý ...

„Trubulante mordomáre! Kdybys, ty chlape, věděl, jaký je kvůli tobě rambajs na derekci! Čiko drante bastonádo, ajvej muchri kostoduro, vždyť už tě hledají sto padesát let! Máš štandopede přiletět k nejstaršímu luciperovi! No máucta, z toho budeš mít pěknou polízanici!“

„Má ocas uřatý jako myslivecký pes!“ hlaholilo to zase celým peklem a chudák Mates, či vlastně Trepifajksl, nevěděl pro samou hanbu, kam oči schovat.

„Padni na kolena, mizero čertovská, a klaň se před mou velebností,“ rozvzteklil se luciper na ubohého Matesa, který už zapomněl, co je předepsáno před knížetem pekelným.

Tu se vztyčil ten nejstarší luciper a zařval, až mu z hrdla plameny vyšlehy: „Žeňte ho z pekla, mizeru! To není žádný čert! Vždyť nám ho ta baba dočista počlověčila!“

„A kde máš ocas, potvoro?“ zahřimal luciper a pekelníci s Matesa sdrali kalhoty, až mu všechny švy popraskaly.

„Nemá rohy! Nemá rohy!“ řehnil se čerti ...

Trepifajksl chtěl odpovědět, že zrovna teď se sem bude mandel rohatých stěhovat, on že sem přišel jako kvartýrmajstr, ale protože už dlouho s nikým nemluvil, vyšlo mu z huby jen takové „mééé“, jako když starý kozel dává kozám dobrýtro.

„Jen bych si vyprosil, abyste mi tu dali nějakou práci, třeba čertům kopyta brousit, aby mi to líp utíkalo. A kdybych takhle jednou za rok mohl mrknout za kamarády do dalskabátské hospody...“

„... ve dvou nám to líp uteče!“

„Co kázal?“ ptával se Mates báby jen tak ze zvyku.

„Copak chrápu?“ zabručel Trepifajksl nevrle ...

„I kdepak, potěšit se!“

„Jděte tu čeládku zkrotit!“ poručil čert a tu husaři vyrazili.

„Koprovou s knedlíkem, jó, tu já mám nejradši!“

„Ma... Mates!“ zamektal ustrašeně, a protože soudce strašně zakoulel očima ...

„No dobře...“ zabrumlal ... a nevida jiné pomoci, poslechl bábu.

„Pokoušet je?“

„Trepifajksl!“ vyhrkl dost ochotně čert, kterého hrála polévka v břiše.

„Ty já mám rád,“ ... „oni tak pěkně voní železem!“

„Husáři, šup dovnitř!“, vojáci poslušně zmizeli v kabele ...

„Chystej večeri, plátýnko!“

Trepifajksl vyskočil rovnýma nohama, udělal už tak ze zvyku „hudry! hudry!“ ...

JINÁ POJMENOVÁNÍ	EXCERPCE
rohatý	<i>Trepifajksl chtěl odpovědět, že zrovna teď se sem bude mandel rohatých stěhovat ...</i>
luciper	<i>... a tu ji luciper s chutí schramstnul jako rozinku.</i>
chlupáč	<i>Milí chlupáči, kterým se ještě z toho vína kouřilo v hlavě, se začali jeden na druhého sápat a v minutce se porvali hůř než dva psi, že z nich chlupy na všechny strany lítaly.</i>
černý	<i>Černý se zachechtal a na rozcestíčku po něm zůstal jen smrad a kouř.</i>
chlupatá rota	<i>A teď bude muset na věky zůstat mezi tou chlupatou rotou, protože ho luciper nazpátek mezi lidi jistě nepustí.</i>
čerchmant	<i>„Ale spravedlivý nejsi, čerchmante! Dávno bys jinak musel toho krkouna Pandrholu na nejšpicatější vidle napíchnout!“</i>
pekelník	<i>... a pekelníci s Matesa sdrali kalhoty, až mu všechny švy popraskaly.</i>
hejhula	<i>... ten hejhula, co se mihl Matesovi kolem uší, jistě už podal na pekelné derekci hlášení, že se tu potlouká nějaký ztracený nebo zdivočelý čert, a z pekla už ho přijdou přiskřípnout.</i>
čertisko	<i>... do třetice mu přišlo líto, že by měl odejít a zanechat čertiskům zázračný ubrus.</i>
šmajdavec	<i>A ten první šmajdavec začal klepat na kabelu znova a znova.</i>
pekelný bratr	<i>... pak si oba pekelní bratři sedli ke stolu.</i>
chlupatá potvora	<i>Může-li ten ubrousek sloužit svým jídlem takovým chlupatým potvorám ...</i>
hasačert	<i>Loupežníci se mračili jak hasačerti ...</i>
satan	<i>Panička, nasupená jak satan ...</i>
d'ábel	<i>Myslil si nic jinak, než že mu na pekelné derekci na to jeho lenošení a ulevování přišli a teď že sem na revizi posílají naostro kovaného d'ábla.</i>

PEKLO (ODKUD POCHÁZÍ)	EXCERPCE
bez příznaku	<i>Tu se vztyčil ten nejstarší luciper a zařval, až mu z hrdla plameny vyšlehly: „Žeňte ho z pekla, mizeru! To není žádný čert! Vždyť nám ho ta baba dočista počlověčila!“</i>
hierarchie	<i>„Padni na kolena, mizero čertovská, a klaň se před mou velebností,“ rozvzteklil se luciper na ubohého Matesa, který už zapomněl, co je předepsáno před knížetem pekelným.</i>
etiketa	<i>„Padni na kolena, mizero čertovská, a klaň se před mou velebností,“ rozvzteklil se luciper na ubohého Matesa, který už zapomněl, co je předepsáno před knížetem pekelným.</i>
byrokracie	<i>Myslil si nic jinak, než že mu na pekelné derekci na to jeho lenošení a ulejšování přišli a teď že sem na revizi posílají naostro kovaného ďábla.</i>
puch	<i>Trepifajksl, zoufalstvím celý tumpachový, zkusil svůj nejparádnější kousek: třebaže bylo teprve půl čtvrté odpoledne, proměnil se v bezhlavého psa, zasmrděl celou sednici sírou a pekelným puchem a pak vyrazil oknem ven, až tabulka zabřinčela.</i>
moc	<i>Trepifajksl vyvalil bulvy, div mu z očních jamek nevypadly, zamektal, tady že tento, víme, vládnou pekelné moci ...</i>
pekelná brána	<i>Popadli milého Trepifajksla, nebo teď už vlastně Matesa, a jedním šmejknutím ho vyhodili jako psí kůži na smetiště před bránu pekelnou.</i>
oheň, plameny, žár	<i>... když se choulil v tom svém zdrchaném seně a chladem zrovna skojíkal, zastesklo se mu po plamenech pekelných.</i>

justice	<i>Ani slovíčka omluvy nechtěl slyšet, a hned chudáka Matesa nařídil uvrhnout do černé d'oury, zejtra že ho bude soudit nejvyšší pekelný tribunál.</i>
vysoké množství obyvatel	<i>Sotva vlezli do brány, vyrojilo se kolem nich čertů až černo.</i>
síra	<i>„Ále, zasejc o pekle...“ říkávala bába mrzutě, protože pan farář měl síru a plameny pekelné v každém kázání ...</i>

SHRNUTÍ

Teoretické ukotvení etnolingvistické analýzy, již práce provedla, bylo představeno v teoretické části práce, která zpracovala etnolingvistické, sociologické a literárněteoretické pojmy. Metodologická část se vyjádřila podrobně k jednotlivým fázím výzkumu.

S ohledem na cíl práce, který byl stanoven jako představení postavy čerta v jejím jazykovém obraze, byl v předchozí části představen korpus excerpcí tříděný do sémantických tříd a podtříd v rámci jednotlivých hlavních skupin. Materiál excerpcí byl zároveň uspořádán do tabulek představujících fazetové uspořádání atributů postavy. Tyto tabulky představily jednotlivé atributy v rámci širších fazet, přičemž každé z fazet byla věnována samostatná tabulka. Vznikl tak přehled charakteristik postavy založený na zmíněných fazetách.

Vzniklý jazykový obraz čerta v českých lidových pohádkách (zejména v pojetí J. Drdy) se vyznačuje především svou komplexností a množstvím atributů, které bylo možné vydělit. Praktická část práce tak obsahuje velké množství charakteristik činností a chování této postavy a jejích preferencí, které pomáhají dokreslit tuto postavu právě ve své mnohočetnosti a specifčnosti.

Vnímání postavy čerta je doplněno a rozvedeno ve specifických kontextech pomocí mnohočetného výčtu atributů v představeném jazykovém obraze. Mnohočetnost a místy i protikladnost atributů podává plastický obraz postavy čerta, tak jak jej vnímají čeští rodilí mluvčí a jak je ukotven v českých lidových pohádkách.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Knižní publikace

BARTMIŃSKI, Jerzy. O profilování pojmů. In: BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 93–98. ISBN 978-802-4628-837.

BARTMIŃSKI, Jerzy. Polský stereotyp matky. In: BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 115–131. ISBN 978-802-4628-837.

BARTMIŃSKI, Jerzy. Slovanská etnolingvistika – pokus o bilanci. In: BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 21–32. ISBN 978-802-4628-837.

BARTMIŃSKI, Jerzy. Stereotyp jako předmět lingvistiky. In: BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 60–76. ISBN 978-802-4628-837.

BARTMIŃSKI, Jerzy. Stereotyp slunce v lidové polštině. In: BARTMIŃSKI, Jerzy. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 99–114. ISBN 978-802-4628-837.

DRDA, Jan. *České pohádky*. Vydání 8. Praha: Československý spisovatel, 1985.

VAŇKOVÁ, Irena, Iva NEBESKÁ, Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ a Jasňa ŠLÉDROVÁ. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0919-3.

VLAŠÍN, Štěpán, Josef PETERKA a Jiřina TÁBORSKÁ, ed. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2., rozšířené. Praha: Československý spisovatel, 1984.

Elektronické zdroje

UHEREK, Zdeněk. Folklor. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017–2020 [cit. 2021-4-14]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Folklor>

VAŇKOVÁ, Irena. Etnolingvistika. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2020 [cit. 2021-4-14]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ETNOLINGVISTIKA>

Články v periodikách

KŘIVANCOVÁ, Michaela. Čertovský guláš – první část (obraz čerta v české frazeologii). *Lingua viva*. České Budějovice: Katedry jazyků Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2015, XI(21), s. 41–48. ISSN 1801-1489.

KŘIVANCOVÁ, Michaela. Čertovský guláš – druhá část (obraz čerta v české frazeologii). *Lingua viva*. České Budějovice: Katedry jazyků Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2016, XII(22), s. 34–45. ISSN 1801-1489.

KŘIVANCOVÁ, Michaela. Obraz světa ve frazeologii: K metodice analýzy a klasifikace frazeologických jednotek. *Naše řeč*. 2019, 102(3), s. 175–192. ISSN 0027-8203.

KŘIVANCOVÁ, Michaela. Pojďte s námi do pohádky: Obraz pohádkových bytostí v české frazeologii. *Akta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*. Západočeská univerzita v Plzni, 2017, 9(2), s. 67–99. ISSN 1802-0364.